

573.3

L97sUo

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

573.3
L97sUo

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

Digitized by the Internet Archive
in 2015

<https://archive.org/details/zzhytiapervisnoh00lunk>

ВИДАННИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

www.libtool.com.cn

В. Лункевич.

Життя первісного чоловіка і сучасних дикунів.

З 23 рисунками в тексті.

Кожний повинен прочитати і другому
поручити книжочку п. з.

:: ПРОТИ АЛЬКОГОЛЮ. ::

www.libtool.com.cn
Книжочка ся надасть ся до читаня як для моло-
дїжи так і для старших. Хто не знає, чим зайняти чле-
нів читальні Січи, Сокола і т. д. підчас недільних схо-
дин, нехай купить собі сю брошулку, а буде мати че-
рез десять неділь що читати або оповідати членам.
Книжочка прикрашена 11 образцями і коштує всего
40 сот., а з пересилкою 45 сот. Замовляти в кан-
целярії Товариства „Відродженє“ у Львові,
Ринок 10., або в книгарнях. Належитість посилати
марками в листі.

Ілюстрований
Катальог видавцтв товариства
„ПРОСЬВІТА“

висилає канцелярія товариства „Про-
свїта“ у Львові Ринок ч. 10 на жа-
данє кождому даром і оплачено.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ВИДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

www.libtool.com.cn

Б. Лункевич.

З життя первісного чоловіка і сучасних дикунів.

ПЕРЕКЛАЛА

ОЛЕНА ОХРИМОВИЧ-ЗАЛІЗНЯКОВА.

З 23 рисунками в тексті.

Med. univ. DR. J. TURYN
WIEN
XVIII. Gersthoferstrasse 138

ЛЬВІВ, 1912.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

www.libtool.com.cn

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
URBANA - CHAMPAIGN

www.libtool.com.ua

573.3
L97s110

I. „Дикий“ чоловік.

Земля наша велика, а населяючі її народи різняться ся від себе як зверхним виглядом і способом життя, так і звичаями, умом і образованием. Одні з них звуться народами просвіченими, або цивілізованими, а других називають дикунами або варварами; також зовуть їх народами первісними.

Порівняйте наприклад образованого Англійця з Австралійським дикуном*), і наглядно побачите, яка істнує різниця між цивілізованим чоловіком і дикуном. Перший з них жиє в великих містах і добре устроєних селах, ставить многоповерхові, гарні камениці, палати і церкви, проводить залізні дороги і телеграфи, будує фабрики, займає ся промислом і торгівлею, закладає шпиталі і школи, має писані закони і є горожанином сильної, зорганізованої держави, а другий коротає свій вік в нужденних колибах і ліп'янках, а навіть під голим небом, живить ся чим попаде, ходить в тім, в чім його мати на світ породила, полює на звірів з ожегом чи каменем в руках, збирає в лісі овочі дерев та викопує з землі корінці диких рослин;

*) Корінний мешканець Австралії, одної з частин світа.

письма він не знає і не має великих сіл та міст з школами, лічницями, поштами, телеграфами та трамваями.

Він — не горожанин зорганізованої і добре устроєної держави, а член невеличкого племені, яким править вождь-войовник і котре ворогує безнастанно з другим таким-же нечисленним племенем.

Ріжниця — як бачите — велика, однак не така вже велика, щоби ми мали право говорити, що дикий чоловік подабає скорше на малпу як на просьвіченого чоловіка. Много грубого, жорстокого, а навіть звірського криє ся в душі „дикого“ чоловіка; много незвичайного і дивного на наш погляд знайдемо в його житю, звичаях і обичаях; багато чудного і незвичайного є в їх поглядах на родинне жите і подруже, в понятях про релігію, посмертне жите і Бога, про те, що добре, а що зле. Але все те не дає нам права вірити в ті дивовижні байки про ріжних дикунів, людодів та песиголовців, які кружать між темними людьми.

І коли ми хочемо говорити в сій книжці про жите деяких дикунів, то не маємо на ціли забавляти читачів фантастичними, нечуваними і небувалими, видуманими казками, а познакомити з способом життя і звичаями тих народів, що ще дуже мало розвинені і умово і непросьвічені та задля того і називають ся „дикими“.

Дикі племена, котрі заселявали та ще і тепер в части заселяють північну Америку, називають ся Індіанами. Про них ще нераз прийде ся згадати в сій книжці, тому скажу кілька слів про вигляд Індіанина.

Він збудований досить добре, стрійний і моторний. Скіра його червоно-брунатної краски, ніби мідь, тому і називають його „червоноскірим“ дикуном.

Лице у Індіанина широке, чоло вузке, малі очі з густими насупленими бровами, орлиний ніс, борода

коротка, волосе на голові густе чорне і тверде як кінська грива.

З вигляду не представляє ся Індіанин ні страшним ні подібним до звіряти. Очевидно що в порівнянню

www.libtool.com.cn

Північно-Американський Індіанин, племені Сіюкс (Дакота).

з яким гарним та ще в додатку чисто і гарно убраним Європейцем буде він виглядати як „дикун“, але між іншими некультурними народами стоїть він досить високо.

Непривичний для нас вигляд Австралійця, меш-

канця тої часті сьвіта, що зве ся Австралією. Його вже по правді можна назвати чорноскірим, бо його темно-брунатна шкіра видає ся з далека цілком чорною.

Лице Австралійця цілком не гарне: чоло низьке, великий рот з виверненими, товстими, червоно-синими губами, ніс широкий, приплесканий і з роздутими ніздрями. Волосє у Австралійця густе, чорне і вовнисте, часто розпатлане і покудовчене — наче якась кучма у него на голові. Тілом він сухорлявий, з вузкими плечами і довгими худими ногами; руки костисті і також довгі.

Постава, як бачимо, ні трохи не складна, однак помимо своєї будови Австралієць дуже зручний і свободний в рухах; поводить ся він свободно, ступає певно і з повагою; своїм оружжєм: копієм і дручком орудує дуже добре, а до того бігає та скаче по майстерськи.

Правда — в лиці його не видно особливої доброти, смирности та довіря до людей; він дійсно „дикий“ чоловік, однак не можна уважати його тупим, подібним до звіряти сотворінем.

Австралійці — дійсні „дикуни“ але суть народи, що ще більше заслугують на ту назву.

Коло полудневого кінця Америки лежить кілька більших і менших островів, що звуть ся спільним іменем: „Огненна земля“. Мешканці тих островів „огнеземельці“ дуже мало розвинені.

„Здивованє, якого я зазнав побачивши перший раз на дикім каміннім березі Огненної землі громадку туземців ніколи не затре ся в моїй памяти — говорить великий англійський учений Дарвін...

„Ті люди були цілком голі і пестро помальовані; довге їх волосє було розкуйовдане, рот покритий піною, на лицах їх відбивала ся жорстокість, здивованє

і недовірчивість. Вони не знали жадних винаходів, а жили так як звірята добичею, як що успіли піймати ; не було у них жадної управи, а зглядом кожного, що не належав до їх племені були жорстокі і безпощадні“.

www.libtool.com.cn

Мешканець острова Фідші коло Австралії.

Перше, що кидає ся в очи — се їх невеличкий зріст; найвисший мущина з сего племені має не більше як півтора метра, а звичайний їх ріст — се 1 м. і 25 або 30 см.

Найбільше поразила подорожників непропорціо-

нальність межи долішною а горішною частию тіла огнеземельця. Видає ся, якби хтось взяв туловище дорослого чоловіка і поставив на слабі, худенькі ніжки 10—12 літної дитини! А як додати до того великий, віддутий живіт, довгі худощаві руки, пласке лице з навислим на чоло волосем, вузенькі безброві очі і широкий рот з відстаючими губами, то буде мати ся понятє про те, як виглядає огнеземелець.

Правда — вигляд їх не дуже то приємний і крашний, але огнеземелець ще не найпоганійший з „дикунів“.

В полудневій Африці жиє одно племя чорноскірих людей, що звуть ся „бушменами“. Придумали їм ту назву Європейці, а значить вона „лісовий чоловік“.

Ті дикуни стоять низше від інших так що до способу житя, як і задля зверхного вигляду.

Нема людей, котрі відзначали би ся таким малим ростом, як бушмени. Висота їх виносить мало що більше як 1 м. Між всіми людьми земської кулі, так цивілізованими як і дикунами уходять „бушмени“ за карловатий нарід. Люди сі не лиш маленькі ростом, але і дуже худі. З вигляду вони сухі, заморені голодняки. Рідко коли стрітиш серед Бушменів повнолицого; нема таких і серед жінок, хоч жінки у них звичайно більші ростом від мушин.

Задля своєї худорлявости Бушмен виглядає дуже нескладно. Здає ся, що велика його голова ледво держить ся на тонкій, жилавій шиї, плечі остро виступають, лопатки стирчать, шкіра у них суха і тонка та поморщена; лице поморщене навіть у молодих людей, а черево — нещасне „черево бідности“! — або сильно видуте як бубон, або запале, залежно від того чи Бушмен голодний чи напхав свій живіт чим попало. Ноги

і руки підходять якраз до цілої постави; мускули на них тонкі, сторчать сухими, жилястими скрутнями.

Бушман, африканське племя.

Огнєземельці і Бушмени вважають ся за найменче культурних, отже за найбільше „диких“ людей на землі.

II. Про прастарі часи.

Богато тисячеліть минуло з тої пори, як на землі появили ся люди. Були царства — великі, могучі — та їх не стало; жили народи, колись многочисленні і сильні, а тепер їх нема. Держави падали, а на їх розвали-

нах виростали нові; на місце одних народів являли ся другі, житє людий зміняло ся, лад, звичаї і обичаї ставали ся чимраз більше ріжнородні.

Ви спитаєте: звідки ми то всьо знаємо? Про те, що було сотки, тисячі літ тому назад розказують нам стародавні книги, літописи і написи викувані на могильних памятниках і плитах. Але були і такі часи, коли люди не мали жадного понятя о літописях, бо штука писаня не була ще відкрита.

То часи — далекої від нас, давної давнини, то ті часи, котрі ми називаємо „непамятними“. І тоді земля давала людям захист і поживу, і тоді багрянїла від крови ворогуючих з собою племен, чула стони нещасливих та радісні оклики вибранців судьби. І тоді люди збирались в більші громади, закладали осібні оселі а може бути, що і великі міста, мали начальників та войовників, підчиняли ся неписаним законам, заключували подружа, виховували діти і т. д. Але хтож розкаже нам правду про ті старі часи? Письм з того часу не лишило ся жадних, бож тоді ніхто писати не умів. Правда, майже в кождім народі існують ріжні перекази про давні часи і ті переходять з уст до уст, від дідів та прадідів до синів і внуків, але в тих переказах так много казочного, зерно правди так дуже обмотане видумками, що не мож на них спустити ся.

Щож тут робити? До кого звернути ся з запитом про житє первісних людий?

Наука і тут приходить з підмогою цікавості чоловіка: она показує нам ту дорогу, котра веде до пізнання житя народів, що заселявали землю много тисяч літ тому взад; дорога та проста, а певна. Справа має ся так:

На берегах декотрих великих рік, озер і морей

в нанесеній почві, в печерах, що так часто стрічають ся в гористих околицях, в могилах старого, бог зна колишнього, цілком вже забутого і зарослого кладовища — всюди в таких місцях знахо-

Дівчина африканського племені: Кафри.

дили нераз дивні знаряди і зброю з каменя, бронзи або заліза, черепки глиняної посуду, різні незугарні вироби із кости, рога і т. п. — і все те знаходить ся враз з скелетами або розсипаними кістками та черепами людей.

Щож се за останки? Звідкіля вони взяли ся? До кого належали? Тут найдете ви ножі і скребачки із кременя, топори, молоти і долота з каменя, кремінні бронзові або залізні наконечники від копій і стріл, кістяні ігли, шила, гарпуни і гачки до ловлення риб і много иншого. Ясна річ, що все те діло рук людських і що всім тим послугував ся чоловік, як предметами потрібними в щоденнім життю. Минали віки, наставали инші часи і спосіб життя поступав много наперед, домашна обстановка і всілякі потрібні предмети ставали щораз ліпші і багатші, більше ріжнородні, посчезали кремінні стріли, камінні топори і кістяні ігли, ізчез з лиця землі і той нарід, що колись там послугував ся камінними знарядями - та память про минуле все таки лишила ся. Із марних останків, що заховали ся в землі та печерах, можемо догадати ся про спосіб життя людей із давноминулих віків.

Пам'ятники старини розкидані по всій землі. В північній Америці, а також у нас на Україні є багато усяких горбків, що звуть ся курганами. Кургани се посмертні могили первісних людей. В таких могилах знаходять скелети людей а коло них ріжні предмети: камінні знаряди, глиняну посуду та хатну обстанову. Як все те тут дістало ся — не трудно догадати ся. Первісний чоловік ховаючи покійників, клав враз з ними до могили і ті всі предмети, яких померші уживали за життя.

Такий звичай заховав ся декуди ще і до нині, а в ті часи, з котрих походять могили-кургани був він загально-людським; звідки взяло би ся в иншім разі все те, що находить ся в курганах?

Бачимо, що розкопки в курганах зробили ученим велику прислугу; завдяки їм, ми знаємо яке оружие но-

сили первісні люди, які знаряди знаходили ся в їх домах, які були у них похоронні звичаї. Але се ще не все. В многих околицях заховали ся по нині останки домівок і сьвятинь, нагробні памятники, воєнні укріп-

Жінка полуднево-західно африканського племені Гереро.

лень, башти та інші будівлі з прастарих часів. Одні з тих розвалин засипані грубою верствою піску, глини та шутру, другі пишають ся на поверхні землі. Сотні віків минуло від тоді, коли люди побудували їх, а вони все ще держать ся, як би на памятку потомству. А памятного в них дійсно багато.

Ті розвалини яснійше рисують жите первісного чоловіка; ми довідуєм ся, де і як він жив, як ставив свою домівку, чим прикрашував її і т. и. По останкам тих часів можемо судити про тодішне жите, бо пам'ятки глибокої старовини начебт воскресували перед нами жите первісної людини.

Одно особливо цікаве. Показує ся, що домівки, зброя, знаряди, словом всі вироби нинішних дикунів і первісних людей дуже подібні до себе.

Виходить так, що люди з прастарих віків були дуже похожі на теперішних дикунів, а сучасні дикуни Австралійці, мешканці Огненної Землі, Бушмени живуть ще і нині так, як жили первісні люди. От чому сучасних дикунів називають „первісними людьми“ і чому по життю нинішних диких людей ми можемо судити о звичаях і обичаях тих людей, що заселявали землю перед тисячами літ.

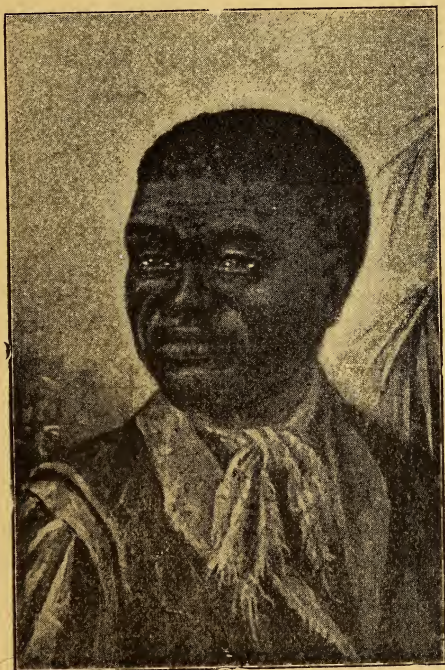
III. Лечерний чоловік.

Познакомім ся ближше з тим, як жив первісний чоловік. Возьмім спочатку первісних людей Європи то є тих, котрі мешкали на просторах нинішних німецьких та французьких земель.

Перед нами початок людського життя в Європі — ті часи, коли вперше з'явив ся тут чоловік. Він не мав тоді інших домівок крім тих, які дала йому сама природа, а такими мешканнями-криївками були печери. Але і печери не легко було здобути тодішньому чоловікові. З часта звірі мали до них претенсії — і поселявали ся в печерах то вовки, то гієни, то великі люті медведі. Тому то прастарим мешканцям Європи

приходило ся зводити з тими звірятами борбу, убити або проганяти їх з печер, щоби самим стати хазяїнами житла.

Так чи сяк здобував чоловік печеру і зимував в ній, а на літо ставив собі шалаш із звірячих шкір,

Готентот, мешканець південної Африки.

подібний до тих, в яких і до нині проводять літо північні народи Азії і Америки то є Ескімоси і Самоїди.

Не одно таке житло печерного чоловіка — ся назва цілком для него відповідна — заховало ся по нинішній день. Зайдім до одної з печер, а то що

знайдемо в ній, розкаже нам подрібно про жите-буте свого давного, дикого мешканця. Печера висока і простора в ній свобідно могла помістити ся хочби і велика родина печерного чоловіка.

Дно єї усяне кістками звірят, на котрих полював чоловік, щоби здобути собі поживу. Ту валяють ся кости мамута (волохатого слоня), рена, дикого коня, дика, печерного медведя, зубра, оленя і дикого кота, кости пірнатої дичини і ріжнородних риб. Серед тих костомох трафляють ся точені роги оленя, черепи і нижні щоки медведя, про верчені зуби; там дальше останки паленища — купа обгорілого та обкопченого каміня, уголь, попіл, кусні обгорілого дерева.

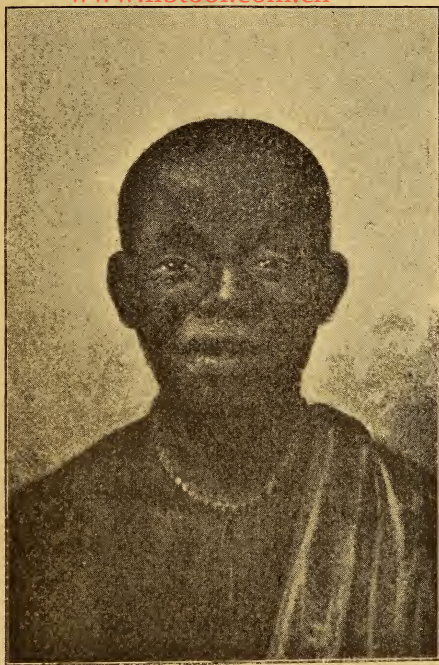
А от і знаряди з каменя і кости — нескладні камінні ножі, пили з кременя, скребачки, камінні топори, наконечники стріл і копій та кістяні шила, голки і гарпуни.

Що говорить вам та печера і увесь знайдений в ній хлам? Яку картину життя малює перед вами? Чи можете ви представити собі спосіб життя печерного чоловіка? Здаєть ся мож, але для того треба порівнати знайдені предмети з подібними знарядями нинішних дикунів. Таке порівнянє поможе вам зобразити жите печерного чоловіка повнійше і яснійше. І дійсно знана се річ, що дикуни з острова Цейльона покидають на зиму лісисті рівнини і поселяють ся в печерах серед скал; таксамо і многим племенам Африки служать печери замість домів, яких вони не вміють будувати.

Дальше камінні знаряди печерного чоловіка дуже похожі на знаряди теперішних дикунів з Австралії і Огненної Землі, а знайдені в печері кістяні ігли, шила

та гарпуни цілком такі, які подибаємо тепер у Ескімосів, Ляпландців і інших північних народів. Отже можемо догадувати ся, що і жите печерного чоловіка було похоже на жите нинішних дикунів.

www.libtool.com.cn

Мешканець країни Камерун в полудневій Африці.

Перенесім ся думками в ті давно-минулі часи, коли в Німеччині і Франції замість нинішних Французів і Німців жили трогльодіти то є печерні люди.

Перед нами простора печера. При вході лежать великі каменяки, ними затарасовує печерний чоловік

вхід до своєї печери на ніч, підчас сильних морозів чи небезпеки, — се наче двері. В печері темно — лишé невеличку частину осьвічує огонь, що палає в куті на каміннім огнищу. Кругом огня гурток людей. То жінки і діти. На дворі великі морози і тому закутані вони в звірячі шкіри. Одна з жінок пореє ся коло огнища — певно приготує обід; друга шиє одєжу зі шкір. У неї в руках ігла з лебединої кости, кістяне шило, а замість ниток тонкі, скручені жили оленя; ними зшиває вона шкіру. Другі жінки і діти гріють ся біля огня, в печері дим і чад. На землі денедє розстелені звірячі шкіри — то їх постелі, а попід стіну поскладані різні знаряди необхідні до мисливства і риболовлі — одиноких занять печерного чоловіка.

Про управу землі та годівлю худоби він не має понятя. Жадних домашніх звірів у него нема, нема навіть псів, котрі тільки прислуг віддають чоловікови підчас ловів. Але деж мущини сеї домівки? Чим вони займають ся? Їх трох стоїть недалеко входу печери та збирають ся на лови. Який дивний їх вигляд! Всі вони одіті в шкіру, шерстю на верх. На однім з них шкіра печерного медведя; він вліз в ню руками і ногами і навіть на голові сторчить шкіра з голови медведя, якби яка шапка.

З далека можнаби взяти сего мисливця за медведя, що звів ся на задні лапи.

В руках у него довге деревляне копіє з наконечником із кременя, а через плечі висить великий кремінний ніж і камінний топір.

Другий одітий в шкіру дикого коня; в руках у него лук з тятивою з оленячих жил, а за плечима грубий скіряний мішок з стрілами, до котрих прикріплені вістря з кременя і кости. Третий в своїм дивнім строю

нагадує оленя, на нїм одежа з оленьчої шкіри. В руках у него грубезна ломака, котрою він майстерно орудує. У всіх трох повішані на одежи зуби диких коний або щоки диких котів. Щож се — прикраса чи талісман, що охороняє від пригод і приносить щастє на ловах?

І нині много дикунів носить намисто з зубів, нанизаних на шнурок, або прикріплює ріжні звірячі кісточки, думаючи, що вони відвернуть від них нечисту силу, охоронять від слабости, або і принесуть щастє.

Те саме роблять і наші забобонні люди надїваючи на себе щось проти „уроків“ і т. п. — В такій одежи, в якій бачили ми наших ловців, мож легко підкрасти ся до звіряти — та справити ся з ним не легко. Приходить ся вживати кола і копія, стріли і топора, а також звичайного каміня. Особливо тяжке польованє на печерного медведя. Найлекше заманити його в закриті галузєм ями, а потім забивати на смерть камінєм. За те, як лови вдадуть ся, то печерний чоловік вертає домів тягнучи за собою великого оленя, або обвантажений дрібною дичиною, заяцями, качками, воронами та щурами. Треба наперед здерти з оленя шкіру — що і роблять вони ножами та скребачками, зробленими також з рогів оленя. Тодї тягнуть жінки та діти цілого оленя в печеру і кладуть на плиту. У всіх лица задоволені і оживлені в надії смачного обїду. Оден з ловців бере з землі велику нижну шоку медведя закінчену клом і зачинає розрубувати звіря на части; медведяча шока — дуже добрий інструмент до патрошення та розрізуваня добичі. Тимчасом другий розрізує жили оленя і випускає кров до начиня — зробленого з черепа якогось звіряти. Таких черепів-

горшків в печері кілька, треба їх на воду та на сьвіжу кров, що вважає ся в печері дуже смачною стравою.

Вкінці добича розділена на части і сїмя печерного чоловіка бере ся до їди. Наперед розкривають череп та виїдають мозок — також великий присмак. А як мясо відділене від кости, то всі хапають за великі кости, розбивають їх і висисають шпик (кістний мозок). Але правдивого обїду ще не було. Готовлять його жінки. Накладають на розжарену плиту кавалки мяса і обертають його тонкими, острыми кістками. Всі чекають на смачну печеню, а кому не стає терпцю ждати, то ріже собі тимчасом по кусневи сирого мяса. Наївши ся доволї наші „трогльодіти“ сплять, а попїспавши опять їдять або знову збирають ся на лови чи на рибу.

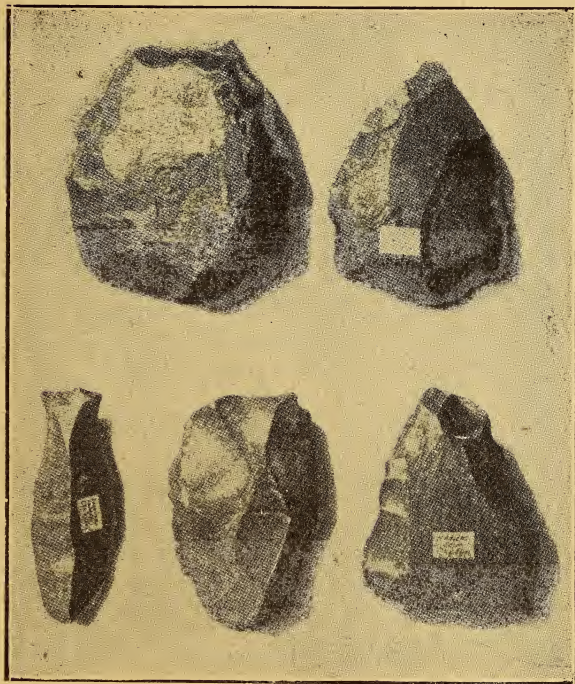
Риболовля — то улюблене занятє печерного чоловіка. До того має він гарпуни, остроги та гачки — всьо з кости або рога.

Так на мисливстві, риболовлі, борбі з дикими звірятами, на їді і приладжуваню всяких потрібних знарядів сходило жите печерного чоловіка. Невеселе було те жите! Невпинна борба з природою, цілковите неуміне числити ся з її силами, жите в бруді і задусї печери — щож ту веселого? Печера — бачиш — захист непевний; нині вона твоя, а завтра дивиш ся — присвоїв собі єї печерний медвідь чи гієна та ще і дїтий твоїх поїв. Лови — також непевне средство прожитку. Часом ситий, а часом хоч вовком вий із голоду. А хатна обстановка печерного чоловіка, а сьмішна та не вигідна його одежа? А ті нужденні відламки кременя, котрі служать йому і замість ножів і замість стріл та копій? Біда тай тільки...

IV. Камінний вік.

Ми довідали ся, що печерний чоловік готував свої знаряди і оруже переважно з каменя; о металах, міді і залізі він не мав ще жадного поняття. Від часів

www.libtool.com.cn

Кремінні знаряди до добування огня.

печерного чоловіка минуло много століть доки чоловік додумав ся вирабляти ті предмети з металів. Цілий той час, в яким люди вживали камінних знарядів називає ся камінним віком. Печерний чоловік був отже чоловіком камінного віку, однак сей камінний вік ді-

лить ся на: старий камінний вік і новий камінний вік. Печерний чоловік жив в старім, давнійшій віці. Його камінні знаряди оброблені дуже грубо і цілком не відзначають ся красою, се по просту відповідно облупані відламки кременя. Пізнійше в новім камінній віці вирабляли люди різні предмети більше штудерно; они вигладжували їх і обточували та старали ся надати їм не лиш більше практичності але і більше краси. Чоловік нового камінного віку стояв висше від першого не лише задля способу вироблювання знарядів. Правда і він за приміром свого попередника часто поселявався в печерах, але треба припускати, що він умів уже будувати домівки із дерева, каменя, торфу і інших матеріалів. На жаль наука покищо мало знає про ті будівлі; за те до наших часів доховали ся розвалини могил і склепінь, в котрих люди ново-камінного віку хоронили своїх померших, заховали ся кургани з камінними гробницями, а навіть великанські пам'ятники, котрі ставлено в ті часи над могилами вождів.

Внутр таких гробниць, курганів і склепінь знаходжено людські кістяки, а біля кістяків різнорodne оруже і домашні начиня. Коли приглянути ся тим предметам, сейчас видно як далеко поступив наперед чоловік того часу в порівнянню з троглодітом. Ножі, пили, долота, топори, наконечники стріл і копій — всьо зроблене більше майстерно і гарно виглажене. Серед знарядів лучають ся вже і черепки глиняної посуду, а часом і цілі начиня з випалюваної глини.

Деякі з тих начинь зроблені дуже гарно, хоч видно, що роблені вони в руках; гончарський круг, при помочи котрого тепер вирабляють глиняну посуду, ще не був тоді звисний.

Коли існували тоді горшки з випалюваної глини то треба припускати, що чоловік нового камінного віку умів вже варити страви, що не мож сказати про печерних людей, котрі, як ми чули вже, припікали мясо на камінних плитах, або прямо в попелі.

В гробницях нового камінного віку знайдено і ріжні предмети прикраси, як пацьорки, намиста, зроблені з янтаря (бурштину) і агату, кости або проверчених зубів ріжної звірини. Цікаве то, що находить ся багато зубів із собак. Видко, що в ту пору пес став ся вже домашним звір'ям. Спочатку помагав він чоловікови на ловах, а при кінци ново-камінного віку мав і нові обовязки: стеречи стада домашних звірят, бо в ті часи успів вже чоловік заосмотрити ся помічними звірятами — у него була рогата худоба, свині, а навіть, як припускають і коні.

Великі нагробні памятники з великанських каменів відкривають нам дещо нового з житя тих людей. Щоби поставити такий памятник, треба було спільної праці многих людей.

Чиж міг печерний чоловік-бродяга поставити щось подібного? Здаєть ся, що під ту пору, як первісні люди почали здвигати кургани і памятники над могилами своїх співплемінників, жили вже громадно, а їх організованими громадами управляли якісь патріярхи — старшини чи вожди.

В поодиноких племенах були вже звичаї і порядки, яких всі співплемінники мусіли придержувати ся і виповняти. Які були ті порядки — трудно тепер сказати.

Тепер хочу розказати вам те, що є звісне про жите наших предків то є тих людей, котрі замешкували простір нинішньої України і Росії. На берегах Дніпра, Волги, Оки і інших рік знайдено в наносних по-

кладах останки камінних та кістяних знарядів і начинь печерного чоловіка, а викопки з декотрих місцевостей полтавської та володимирської губернії показують, що ту на Україні були найстарші людські оселі. Давні то вже часи. В ту пору на Русі було так зимно, як тепер в північній Європі, або в Сибірі. Дикий кабан, північний олень, печерний медвідь і волохатий слонь-мамут — от компанія, з якою приходило ся жити нашому предкови. На них він полював, одягав ся їх шкірами та живив ся їх мясом тай від них таки поживав часто смерти. Убоге і незавидне було його жите. Домашних звірят ще не мав, а ціле його жите проходило на мисливстві, риболовлі та готовленю знарядів. Та і в тім не відзначав ся він особливим талантом. Його кремінні знаряди так само незугарні як знаряди печерних людей Франції чи Німеччини. Найрадше поселявали ся тоді люди в ярах, близько води і близько лісів, повних диких звірів та там де знаходив ся кремінь, потрібний на знаряди. Минали сотки, а навіть тисячі літ і надходила нова доба — ново-камінний вік з гладженими камінними знарядями. Але він не відразу настав, бо в природі все поступає поволи без наглих перемін. Люди по давньому перебували в таких місцевостях, де можна було займатися мисливством та риболовлею.

Великі звірі — мамут і носоріг подибували ся чим раз рідше та за те кабанів, медведів, вовків і турів було по давньому — багато. На них то полював чоловік новокамінної доби та приносив з ловів щораз то більше добичі, бо мисливські знаряди трохи поліпшили ся. Свої ножі, топори, копія та стріли почали люди чимраз стараннійше оббивати, а навіть обтісувати і обточувати. Рибачькі снасти — острогу та вудку ви-

рабляли також майстернійше, а крім того появили ся сіти і скірянні човники, тож річ ясна, що мож було за-
нимати ся рибакством з більшим успіхом.

Та се ще не все: прибуло дещо нового і до
хатної посуду, бо чоловік придумав спосіб ліпити гли-

www.libtool.com.cn

Ведда, мешканець острова Цейльон.

няні горшки. Що то були за горшки — не тяжко
уявити собі. А зрештою і уявити не треба можна, по-
глянути, бо між викопками з тих часів лучають ся
глиняні черепки, а навіть ціла посуда. Посуда та зро-

блена невміло, кривобока і зле випалена, хоч видно, що майстер хотів зробити її як найгарнійше і прикрашував навіть ямочками та цяточками. Хоч горшки були незугарні, але робили своє; в них держали воду, а може вже і страву вміли варити.

А тимчасом роки минали за роками і новий новокамінний вік щораз більше відрізняв ся від старого. Як много всяких змін! Житє первісного чоловіка пішло так дуже на перед! В порівнаню до печерного чоловіка він виглядає і багатшим і сьміливішим і кращим. Свої знаряди та оруже не виробляє лише з кременя, а уживає і иншого матеріялу прим. лисківця, лупака і т. п. Знаряди стають щораз більше виглажені і пригідні до роботи. Дотепер знані знаряди стають все ріжнороднійші, а до них долучають ся нові як камінь до розтираня зерна, мотика, точило. З часом навчив ся чоловік вертіти камінь, а провертівши камінний топір чи мотику дороблював до неї державно тай то не все по просту, часом з узорами. Йому вже замало мати вигідні і зручні знаряди, він хоче, щоби вони були і гарні. Для того і вирізує він на топористишу голову медведя, північного оленя (рена) і т. п.

Замилуване до прикрас постійно розвиває ся. Погляньмо лише на глиняне начинє, воно зроблене далеко гарнійше як передтим; і форма його більше правильна і узори красші та ріжнороднійші. В вільні хвилі займав ся чоловік новокамінної доби різьбою на дереві і кости і виробом ріжних дрібничок. Ковтки, перстені, кістяні та камінні пацьорки і фігурки з кости і глини знаходять ся поміж домашніми знарядями мешканця новокамінної доби. На просторах України повикопувано багато предметів з тої доби.

Але ви спитаєте, чим займав ся тодішний чоло-

вік щоденно, як промишляв, щоби прожити на Божім сьвітї? Занимав ся мисливством та рибацтвом як і давнїйше. Трудно сказати чи займав ся він вже скотарством чи нї; ученї кажуть, що домашні звірята, особливо рогата худоба появили ся у чоловіка аж при кінци ново-камінної доби. Певне лише то, що в ті часи були вже бодай в деяких околицях домашні пси і то дві породи, малі і великі.

Ще тяжше рішити друге питанє: чи занимали ся мешканці України в новокамінній добі рільництвом чи нї? Правдоподібнїйше що нї. Правда, що серед тодішних знарядів знаходить ся сапа (мотика), але її уживали правдоподібно до викопування диких коренїв, котрими живили ся; був і камінь до розтираня зерна, однак ним могли дробити насїне якихось диких ростин. От і все найважнїйше з житя чоловіка ново-камінної доби. Як же далеко стоять від нас люди камінної доби! Они чужі для нас так зі способу житя як і зі способу думаня. А все таки як заглянемо між нинїшних дикунів то побачимо, що там до нинї панує камінний вік. Який небудь Австралїєць, мешканець Огненної Землі чи Ескімо мало чим ріжнить ся від чоловіка ново-камінної доби. Так само ведуть вони кочівниче житє, не мають хат, а мешкають в лісах під голим небом, в печерах та яскинях, в щілинах скал. Ходять вони або цілком голі, або в звірячих шкірах, живуть з мисливства і риболовства, а знаряди роблять з каміня та кости. Словом начеб стояли перед нами люди камінної доби. Видно, що ся доба ще не скінчила ся на землі. У одних народів вона вже давно минула і видає ся тепер їм дивною, а другі власне доживають її.

У. Люди бронзової і залізної доби.

По камінній настала бронзова доба, а кілька століть опісля настала і залізна доба. Такими назвами означають той час, коли чоловік почав вирабляти знаряди вже не з каменя, а з бронзи і заліза. Однак справа не мала ся так, будьто би камінна доба нагло перестала існувати, а її місце заняла бронзова доба. Противно зміна камінних знарядів на бронзові, а потім на залізні ішла поступово і поволи, довершувала ся протягом цілих віків.

Першим металем, з яким познайомили ся наші далекі предки, було очевидно золото. Знали його вже в камінній добі. Але сего металю знаходили так мало, що могли вирабляти з него лише деякі прикраси та і то дуже рідко.

Пізнійше зачали уживати міді і вирабляли з неї не лишень прикраси, але і деякі знаряди. Побіч камінних знарядів почали появляти ся мідяні топори, молотки та стріли. Але мідь показала ся не зовсім практичним матеріалом; се металъ досить м'який і легко стирає ся. Нове відкритє вивело первісного чоловіка з трудного положення. Він найшов олово.

І сей металъ сам про себе нездалий до виробу начиня. Спробували стопити його з мідєю і сплав показав ся дуже добрим. Два м'які металі: олово і мідь перетоплені разом дали знаменитий, твердий і рівночасно дуже легкий до оброблення матеріал. То власне називає ся бронза. Почали виливати і кувати з неї різнородні оружа, знаряди та прикраси і загалом всякі предмети потрібні чоловікови в житю. З часом бронзові вироби дуже розповсюднили ся. Однак закорінена привичка давних віків держала ся ще серед тоді-

шних людей. Рівночасно з бронзовими виробами попадали ся де-не-де топори з гладженого каменя, або наконечники стріл з кременя, кости і міді. З часом стрічали ся они чимраз рідше — бронза заступила їх

www.libtool.com.cn

Пата'онець, мешканець південної часті Бразилії.

цїлком. Згодом відкрив чоловік і зелізо та впав на думку виробляти з него різні предмети.

Появили ся зелізні топори, копії і ножі. З часом переконали ся, що зелізо металъ більше пригідний і практичний як бронза і почали вирабляти щораз біль-

ше залізних предметів. Бронзові і залізні предмети мали однаковий успіх: і тих і других було досить багато. Здавало ся що бронза з залізом борбу провадять, чия, мовляв, візьме верх, хто кого переможе. І стало ся так, як і повинно було стати ся, що заліло вийшло з тої боротьби побідно і виперло бронзу на останній плян. Бронзово-залізна доба замінила ся на добу залізну.

Де і коли зачали люди в перше вживати міді, бронзу, заліза — поки що не знати докладно.

Напевно знають лиш то, що в різних краях і у різних народів зміняла ся камінна доба на бронзову, а бронзова на залізну не в оден час. В Єгипті наприклад вже на шість тисяч літ перед Рождеством Христа*) знали, що то таке бронза. Значить, що камінний вік вже кінчив ся тоді в Єгипті. А щож робили тоді по інших частинах землі, хочби в Західній Європі, або у нас? У нас і в Західній Європі панував тоді печерний чоловік, або що найбільше чоловік новокамінної доби. У нас була ще камінна доба навіть і тоді, як в Єгипті вже знали залізо, а відкрили його не пізнійше як чотири тисячі п'ятьсот літ до уродження Христа то є 6400 літ тому, бож від уродження Христа 1900, а як додати 1900+4500 буде 6400 літ.

Всі учені кажуть, що камінна доба в Європі закінчила ся найскорше на полудни то є в Італії і Греції. І коли в тих краях була вже бронзова доба, в Середній Європі знали лише камінні знаряди; ще довше задержала ся камінна доба на далекій півночі.

*) Значить більше, як 7900 літ тому в зад; від уродження Христа до нині більше як 1900 літ а бронзу знали в Єгипті 6000 перед уродженням Хр., отже $6000+1900=7900$.

Так само було і з залізною добою. Під ту пору, як мешканець полудневої Європи, старинний Грек ви-
махував зброєю з заліза, а на заході первісний чоло-
вік Німеччини і Франції вже попрощався
з камінними знаряддями і почав обрабляти бронзу —
під ту саму пору по рівнинах і лісах теперішньої Укра-
їни і Росії бродили дикі племена, озброєні кремінними
топорами і стрілами з кости; припускають, що заліз-
ний вік почався тут не скорше, як 800 літ перед уро-
дженням Христа, отже $1900 + 800 = 2700$ літ тому.

До річи буде згадати, що на Русі не було осіб-
ної бронзової доби. Тут по камінній добі, кажуть учені,
настала відразу залізна. Річ в тім, що в курганах, роз-
киданих в більшім числі на Україні і Росії знаходять-
ся переважно залізні предмети, а в старших самі ка-
мінні; бронзові вироби знаходяться дуже а дуже
рідко. Се і насуває думку, що мешканець тодішньої
Русі перейшов відразу від камінних знарядів до залі-
зних.

Не будемо подрібно описувати життя-буття людей
бронзової і камінної доби. Треба розказати лиш то,
що найцікавійше.

З чого-ж і як судити про життя тодішніх людей?
Очевидно, що так, як судили ми про людей камінної
доби.

Учені відкрили і розкопали багато нагробних мо-
гил і гробниць з часів бронзової доби. В тих гробни-
цях знайдено множество різнородних предметів з брон-
зи. З них приходить ся судити про життя і обичаї тоді-
шніх людей.

Передівсім знаходили в таких могилах-курганах
обгорілі та обсмалені людські кости. Се кости покій-

ника, тіло його спалили, бо у людей бронзової доби був звичай палити трупи померших.

Кости, старанно обчищені від попелу і угля знаходять ся звичайно в начиню з лихо випаленої глини. Побіч костий зброя покійника: гарний, вилитий з бронзи, меч в деревляній обтягнутій шкірою похві, рукоять прикрашена янтаром (бурштином) і якоюсь блискучою чорною смолою. Крім меча знаходжено і інше оружє: копії з бронзовими наконечниками і бронзові сокири. Часом лежать порозкидувані бронзові прикраси: перстені, гудзики, спряшки від поясів, ланцушки з бренькачами. Отже бачимо, що в гробницях знаходять ся різнородні бронзові предмети; всі вони зроблені дуже гарно і майстерно. Людям ново-камінної доби ще і не снило ся про такі річі.

Коли старанно приглядати ся викопкам гробниць, то перш усеґо впадає в очи множество різнородної глиняної посуду. Горшки, миски, чаші і вази зроблені з більшим смаком і стараннійше, як у людей ново-камінної доби. Майже всі прикрашені узорами, часом ріжнобарвними. Все се робили руками, бо люди бронзової так як і камінної доби не знали ще гончарського круга*).

В деяких гробницях знайдено кінську упряж прикрашену бронзою, в інших бронзові вудиці, а навіть серп і ручні жорна із каменя. Знайдено також різблене бронзове ведро, на яким вирізбив майстер цілий ряд різнородних фігур. Сі фігури представляють жите людей того часу: лови, управу землі, релігійні і воєнні походи, пированє при співі і звуках інструментів.

*) Гончарський круг зачали уживати деякі народи при кінци бронзової доби, инші в зелізній.

Зберім тепер в цілість все те, на що вказують могильні викопки, а стануть перед нами звичаї і обичаї тодішніх людей.

Люди сі лучили ся вже в більші гурти-племена і мали своїх начальників. Они занимали ся скотарством і рільництвом, любили мисливство і рибальство, ходили на воєнні походи;

Курган.

в порівнянню до печерного чоловіка з камінної доби жили багато і вигідно; в домівках знаходило ся багато бронзових предметів, яка-така хатна обстановка. Гончарство було у них досить розвинене, так само як і штука вироблювання ріжних прикрас з золота, міді і бронзи; они уряджували торжества і мали якусь релігію, котра приказувала їм хоронити, або палити мер-

ців на кострах та ставити гробниці і сипати нагробні могили.

Як далеко зайшли вже люди з того часу, коли царила камінна доба!

Щож приніс людям залізний вік? Передівсім — цілий ряд залізних знарядів і оружа і се головне, бо дало чоловікови більшу владу над природою, над звірятами і над другими ворожими племенами.

VI. Будівлі на палях.

Щоби образ життя первісних людей був більше повний, розкажу дещо про мешканців селищ, збудованих на палях.

Щож то за будівлі на палях і чим відрізняються вони від звичайних?

Деякі сучасні дикі народи Африки і південної Америки ставлять свої домівки на воді. В тій цілі вбивають в дно озера недалеко від берега палі; на палях кладуть дерев'яний поміст, а на ній зносять хатину. Такі то будівлі звуться озерними, або „будівлями на палях“.

Швейцарія, невеличка європейська держава, має дуже багато озер.

В 1853 р. по сухій зимі, понизився рівень води в багатьох швейцарських озерах, тому що ріки, котрі наводнювали ті озера, стали внаслідок посухи мілкими і достарчали менше води. Показалося вздовж берегів дно озера. Робітники добуваючи в тих місцях намул, наткнулися на цілу масу глибоко повбиваних палів. Палі були зроблені з дубового, букового, соснового або березового дерева. Ця знахідка зацікавила

учених. Почав ся цілий ряд розкопок на тих побере-
жах. Розкопки ішли успішно, число нахідок зростало
і завдяки тим нахідкам, жите минулих літ зарисову-
вало ся все яркїйше і повнїйше, словом, якби воскре-
сала стара давнина www.libtool.com.cn

Ескімо — мешканець підбігунових країв.

Знайшли ся не лише окремі, на пів розвалені до-
мівки, але і розвалини присїлків, а навіть цілих сіл
і місточок, котрі колись стояли серед води на палях,
повбиваних в дна озер і в багна.

Коли судити по збруї і домашнім начинню знайденим в часі розкопок то показує ся, що одні з тих будівель походять з камінної доби, другі належать до бронзової, а треті до залізної. Так отже з озерних селищ, розкинутих по берегах пріжних озер показала ся в цілій повноті історія первісного населеня Швайцарії.

Колиб ми жили підчас камінної доби, в ту пору як клали хати на палях, то зблизивши ся до одного з швайцарських озер, ми певно побачилиб такий вид: Озеро лежить в гірській околиці, окружене прастарим лісом-гущавиною, котрий аж кишить від дикої звірини; жити в такому сусідстві — не дуже мило. От чому первісний чоловік уважав за розумнійше будувати ся на воді, а не на суші: все таки тут безпечнійше.

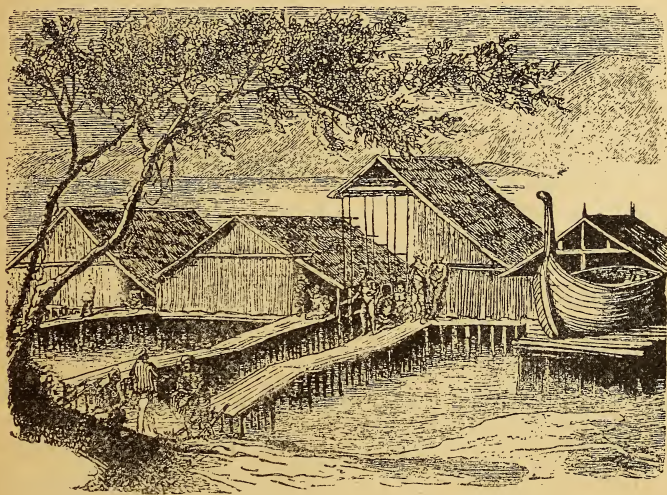
На 30—40 сажнів від берега розсіло ся селище на палях; в ній з двіста окремих хатин. Зроблені они із прута, обмазані глиною і криті соломою чи шуваром; стоять на деревлянім помості кладеним на палях і мають округлу, або чотирокутну форму.

Від селища до берега тягнуть ся зводжені містки, котрі на ніч здіймали ся. Межи хатами кошари для освоєних звірят.

Кількож то труду коштувало збудоване такого селища! Трудно було рубати ліс на палі, а потім вбивати їх в дно озер. Бож приходило ся рубати дерево камінними топорами. Добре було людям новокамінної доби, бо вони мали бодай острі, добре виточені камінні топори з топорищами, а первісний чоловік мусів вдовольяти ся грубо-оббитими камінними сокирами.

Як-жеж виглядають ті хати? Нескладно збиті, низькі двері провадять до середини. Обстановка в хатчині не особлива, але всеж різнородна в порівнянню

з тим, що бачили ми в домівці печерного чоловіка Німеччини, Франції чи Руси. В куті хатчини камінне ogniще, на котрім вічно тліє огонь. Недалеко від ogniща нескладний деревляний стіл, а коло него ковбиці, або яка-така незугарна лава. На столі стоїть трохи глиняної та деревляної посуду. Між деревляною посудю стрічаємо черпаки з ручками і ложки. Аж дивно,

Будівлі на палях, построєні дикунами острова Нова Гвінея.

що і то мож було виробити при помочи таких немудрих знарядів, як кремінний ніж, камінний молоток та долото з кости. На одній зі стїн видніє всьо то знаряде, різної форми і величини з рукоятками з оленього рога. Тут же лежать в куті різні господарські знаряди: мотика, топір, довбенка, ручні жорна до дроблення зерна, камінна ступа і гарпуни з кости і рога.

На другій стіні розвішена зброя: копіє, кістяні кинжали, лук з стрілами.

Загляньмо тепер до комори. Тут всякі припаси; скіряні міхи наповнені зерном, пшеницею, житом, ячменем. Але крім мішків стоять ще купи сирої і сушеної риби, диких груш і яблук, їдомі корені і т. и.

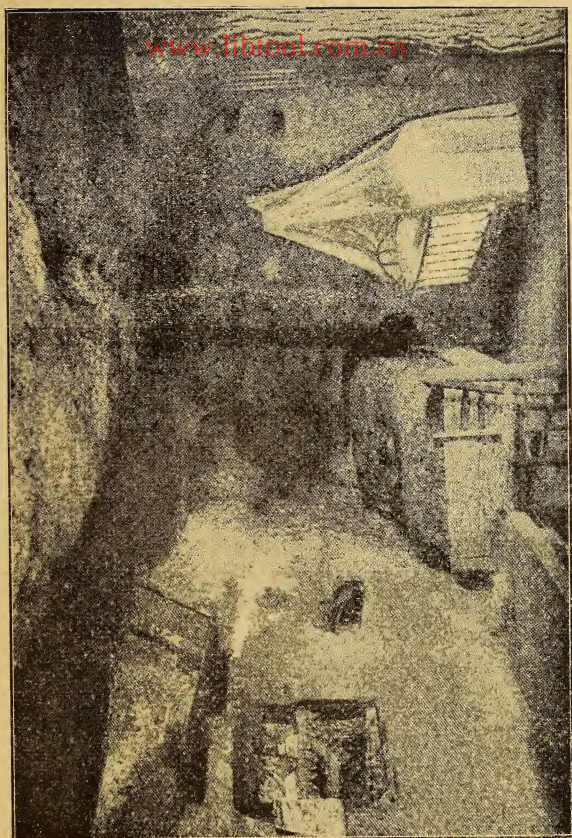
Перед хатою розвішена сіть, а на воді при краю деревляного помоста лодка видовбана з грубого кльоца. Таке хазяйство і домашні скарби мешканців водних селищ. Камінні знаряди і зброя та одіж зі скір свідчать, що се люди камінної доби. Але вони не бродяги-мисливці, не беззахистні кочовики промишляючи на себе мисливством та риболовлею, а осілі горожани селищ.

Се осілий народ, хоч і займає ся головно скотарством. Вже перші оснувателі будівель на палях на швайцарських озерах з часів камінної доби були по суті скотарським народом і мали всілякі домашні звірята.

Були у них коні, вівці, кози, корови, свині і собаки. Але вони трудили ся також у прав о ю з е м л і, знали і сіяли різні роди збіжа. Крім того занимали ся мисливством і риболовлею та вживали плодів диких рослин.

Пригляньмо ся другим селищам з бронзової доби. Мешканя деревляні, просторнійші, більше тревалі і гарнїйші від тих глиняних ліпянок, в котрих коротав свій вік чоловік камінної доби.

Обстанова далеко багатша і різнороднїйша. Видко, що мешканці о много випередили своїх предків в ремеслах, в обичаях і загалом в цілім складі житя. Камінних знарядів вже не знайдете, їх місце заняла бронза. Тодішні Швайцарці дуже вміло вирабляли

Передісторична печера в Дордонь у Франції, в якій ще й нині мешкають люди.

бронзові знаряди, посуду і прикраси. Які гарні у них мечі і ножі, або нараменники, ковтки і спражки. А глиняну посуду і рівнати не мож з тяжкими і незугарними горшками камінної доби. Видко, що мешканці надводних будівель з бронзової доби жили багато і мали не лише предмети конечно потрібні, а і різні прикраси, предмети рідкості. Маємо на думці богатших людей, бо бідаки і тоді вже були і жили много гірше від богачів.

Між різнородними дрібничками-прикрасами стрічають ся з рідка зелізні предмети. Їх цінили на рівні з золотими. Очевидно, що зелізо було в ту пору вже звісне, але було його так мало і з таким трудом видобуте, що мало таку ціну як золото.

З часом обставини змінили ся і по бронзовій на-стала зелізна доба. Зеліза стали вживати на всякі знаряди праці і до домашнього ужитку, а з бронзи робили прикраси, так, як і тепер у нас. Гарні сьвічники, ляmpi, хрести роблять з бронзи, а плуги і сокири з зеліза.

Щоби скінчити про чоловіка надводних селищ згадаю ще кілька слів про його одежу. Поруч одежі зі шкір стрічаємо одіж із грубого льняного полотна. Отже первісний Швайцарець і на сїм поли зробив великі успіхи.

Щож ми довідали ся і що нового дало нам оповідане про будівлі на палях?

Пізнали ми передівсім, що первісна культура кожного народу починала ся камінною добою, за котрою майже все ішла доба бронзова, а відтак зелізна.

Історія первісних людей Швайцарії потверджує все то як найліпше. Розкопки на берегах швайцарських озер дуже наглядно показують, що колись, ти-

сячі літ тому назад, населене Швейцарії переживало камінну добу, котра змінила ся на бронзову, а в тих самих місцях, де люди вживали бронзових предметів, появили ся пізнійше зелізні.

Потім довідали ся ми, що камінна доба наставала в різних країнах не рівночасно і тягнула ся у поодиноких народів не однакове число віків.

Підчас того як в одній країні панувала виключно зелізна доба, в другій бронзова лише що зачинала ся, а мешканці третьої все ще вживали лиш кремінних та кістяних знарядів.

Вкінці довідали ся ми ще, що камінна доба, так само як бронзова або зелізна в різних краях і народів проходила не однаково. Не мож сказати, щоби всі народи камінної доби були виключно народом мисливським і не мали жадного поняття про скотарство або управу рілі.

Правда, кождий нарід зачинав від того, що займав ся ловами на звірів і риб і так себе годував, але пізнійше жите одних ріжнило ся від житя других. У одних підчас камінної доби не було жадних домашних звірят, другі знова успіли вже привчити собаку і розвести рогату худобу, а треті занимали ся не лише скотарством, але і рільництвом.

VII. Оселі і будівлі у сучасних дикунів.

Все що говорило ся дотепер о первіснім чоловіці цілком не вистарчає, щоби можна судити про його жите і звичаї.

Якеж було його родинне і громадське жите? Як обходив ся він з своїми родичами, жінкою, дітьми?

В що вірив і кому поклонявся? До кого молився і приносив жертви? Як пояснював він собі такі явища природи, як грім, блискавка, землетрясення, буря, вихор, затемнення сонця і місяця? Що думав він про життя і смерть, про душу і безсмертність? Питання, як бачите — ціла купа, а пам'ятники старої минувшості, або цілком мовчать, або відповідають на то коротко і не ясно.

Раді-нераді мусимо приглянути ся життю сучасних дикунів. Таж такими дикунами були і ті люди, що жили в камінній добі. Значить, що життя нинішніх дикунів розкаже нам много такого, чого не говорять старинні пам'ятники.

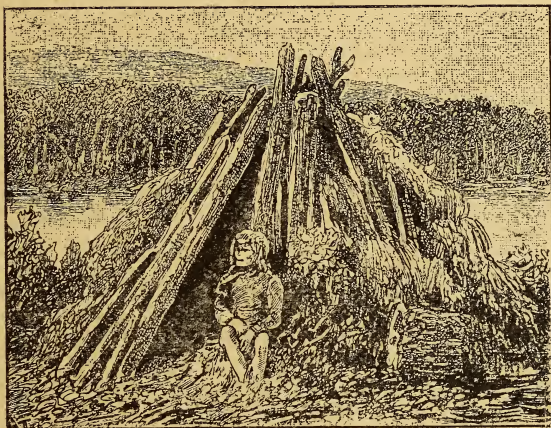
Погляньмо де і як живуть теперішні дикуни. Таж знати се — річ цікава.

Між дикими племенами є і такі бездомні скитальці, котрі не ставлять собі жадних домівок. Ніч проводять де небудь в лісі під голим небом, або шукають криївок під навислою скелею чи то в печері. Так приміром дикуни з декотрих островів Великого Океану ідуть ночувати на морський беріг, де они під якоюсь навислою скалою випорпують в піску яму на леговиско. а чорноскірі Бушмени, мешканці Африки, криють ся по гірських печерах.

Найпростішою домівкою, яку ставить собі дикуна є шалаш з галузя. Такий шалаш то скорше заслона від вітру як правдиве мешкання. Така заслона повинна охороняти від вітру і дощу огонь; огонь кождий дикуна високо цінить, бо приходить ся його добувати з великим трудом. В розкішних лісах Бразилії, де так багато великолистя пальм, ослонює дикуна розложений огонь заслоною довгою на кілька стіп, зробленою з пальмового листя. А в Австралії роблять дикуни такі заго-

родки з повтиканих в землю галузок дерев або кори. З часом додумали ся дикуни, що як поставити заслону з великого пальмового листя в округлім виді, а вершки нагнути і позв'язувати, то мож і самому сховати ся перед дощем чи бурєю.

Так повставали у деяких народів перші мешканя — колиби, що хоч і були нетривалі і невідгидні, зроблені з листя чи кори, але все таки були яким таким

Житло огнеземельця.

захистом. Такі колиби стрічаємо у дикунів Америки, Африки і Австралії.

Убога хатчина мешканця Огненної Землі (в південній Америці) поставлена в півкруг з жердок і галузя, повтиканого в землю. А знова одно індійське плем'я робить свої „вігвами“ з галузя, а з верха обкладає корою. Інше індійське плем'я робить свої шалаші триваліше; колибу збиту з грубих палів обмазують глиною, або обкладають дернем. А мешкане ще ин-

шого індійського племені і не виглядає на стале мешкане, а скорше на движиме шатро — похоже на те, яке жовніри розпинають в часі маневрів. Таке шатро складає ся з дручків, обтягнених зверху рогожою, або шкірою з буйволів. І так деякі дикуни ставлять лише заслони від вітру, інші партачать які такі колиби, а ще інші додумали ся робити шалаші та движимі шатра.

Річ ясна, що всі ті домівки мало тревали; зрештою зрозуміло чому так. Кладуть їх такі племена, що ведуть кочівниче житє. Сьогодні вони тут, а завтра дивиш ся, а вони полишали свої колиби і потягли в іншу околицю в погони за добичею чи за ворогом. Виходить, що їм і не треба добрих, тревалих будинків, тому і не научили ся они ліпше ставити свої домівки.

Ті дикі племена, що не кочують, а ведуть осіле житє мають будинки не раз і не гірші від наших старих, сільських хат. Осіле житє провадять найбільше розвиті дикуни. До таких належать деякі червоноскірі індійські племена, що ще в минулім століттю заселявали Америку, а тепер майже вимерли.

Сі племена клали собі чотирокутні, деревляні хати. Ставили їх із деревляних ковбиць і поперечних бальків і покривали липовою корою. В одній зі стін був отвір, заслонений корою, замість дверей.

Насеред хати безнастанно горів огонь, а дим виходив через отвір в стрісі — так якби у нас в курних хатах. Кругом огнища не високо від землі були поприбивані дошки, на котрих сиділи і спали. На ніч застелявали ті дошки шкірами або рогожами. А як котрий Індієнин наплів багато рогож, або настріляв багато буйволів чи іншої великої звірини то і цілу хату вибивав шкірами або рогожами.

В тих околицях де нема ліса, кладуть дикуни свої

домівки з каменя, або ліплять з глини і дерня. Так роблять свої хати прим. Австралійці, накладуть каміня, нічим не зліплюючи його, прикривуть з верха чим попаде і є вже ціла нехитра будівля.

Вкінці декотрі ~~дикі племена~~ Африки, полудневої Америки і таких великих островів, як Борнео і Нова Гвінея будують свої мешканя на воді, так як первісні мешканці з над озер Швайцарії. Напів дикі народи

Житло Австралійця.

далекої Півночі: Ескімоси, Ляпонці, Чукчі і Самоїди роблять свої ліп'янки не з глини — а з снігу, або кладуть хати із брил леду. З середини вибивають таке мешкане шкірами білих медведів, фок або моржів і вистелюють мохом. Посеред снігової ліп'янки стоїть кілька каменів, на котрих горить ватра, а часом і того нема, то доводить ся класти огонь — просто на леді.

Нам здавало би ся, що там мусить бути трошки зимно; може і вони воліли би трохи тепліше, але

з чого зроблять ліпшу хату, коли задля зимна там не ростуть дерева, а каміне хоч і є десь в землі, то глибоко під вічним снігом і ледом.

Нема потреби говорити про всі роди домівок, які ставлять собі **дикуни** і **дикого**, що вчислено досить, щоби знати як мешкають дикі люди. А знаючи се, можемо собі представити, як жили наші предки много століть тому.

З того часу, як чоловік научив ся добувати огонь і поняв яке то велике добро мати його все під руками, зачав дуже зберігати огонь. В печері чи в хатині, в шалаши чи на отвертім воздусі — всюди мусів первісний чоловік журити ся і думати про огонь. Щоби не дати вітрови чи дощеви гасити огонь зачав він — так як теперішні дикуни — ставити заслонки з листя і галузя. Ті заслони перетворили ся з часом в колиби, а далі в шалаші і хати.

Про огонь мали дбати звичайно жінки. І нині майже у всіх диких племен клопочуть ся тим жінки. Мущини майже увесь день проводять поза домом: полюють на звірів, ходять ловити рибу, або воюють з ворожими племенами. А жінка лишає ся дома і веде своє хазяйство. Найбільшим клопотом було допильнувати огонь, аби ніколи не згас.

Правдоподібно жінка придумала ставити заслони коло огня. Потім зачала робити ті заслони висші і ширші, щоби не лише огонь але і себе та діти охоронити перед вітром і дощом. Она, а не мужчина, почала ставити колиби і шалаші. Она відкрила штуку ставити домівки і робила їх доти, доки мущина не уважав потрібним помочи її, а потім не взяв сего на себе.

Хто кладе шалаші у нинішних диких племен Африки? Жінки. Хто ставить зимові і літні мешкання у Ескімосів та розпинає скіряні шатра у Індіан? Також жінка. А хто розставляє і звиває кібітку (юрту) у напів диких кочовиків Кіргізів? Все жінки. Так є у

www.flibtool.com.cn

Могила бронзового періоду (в Німеччині, побіч невеличкої твердині). теперішних диких людей, так було і у наших далеких предків, як они лише що дійшли до тої думки, щоби ставити домівки самим, а не конче шукати природної криївки, ями чи печери.

А як так, то безперечно, що жінка зробила людству велику прислугу. Штука будівнича — то діло її рук.

VIII. Як дикі люди прикрашують ся?

Люди камінної і бронзової доби любили прикрашувати свою зброю і носили різні прикраси: пацьорки, нараменники, перстені. Нинішні дикуни ще більше дбають про прикраси. Смаки у різних диких племен різні і кожде з них по своєму розуміє що красне, а що ні.

Чорноскірий думає, що найкрасша краска лица — чорна; на його думку білоскірий Европеець мало чим різниться від малпи, або чорта. Чорта представляє він собі білим, а не чорним як уявляємо собі ми. Червоноскірий Індіанець думає, що і біла і чорна краска лица не гарна, а червоно-бура шкіра — от то дійсно краса!

Безбородий Маляєць, мешканець Маляйського півострова, що лежить в Індійському океані, уважає бородатих людей видами; а бородатий Австралієць гордиться своєю бородою та цінить її високо і не розуміє, як можна вважати гарними безбородих людей. Словом — кождий розуміє красу на свій лад. Але мало того. Кождий дикун не вдоволяє ся тим, що дала йому природа, а старає ся по своєму прикрасити.

Звісна річ, що дикі люди з зимних країв носять одягу із звірячих шкір, а мешканці горячого підсоня ходять цілком голі. Ті, що одягають ся в шкіру, прикрашують одяг, а ті, що ходять голі, малюють свою шкіру різними красками. Яркі краски — червона, жовта, зелена, а також біла і чорна найбільше подобають ся їм. Деякі Індіанці щодня малюють лице червоною краскою, а по цілій тілі виводять різнобарвні узорі. Деякі Австралійці малюють ціле тіло в білі і червоні паси. До крашення вживають червоної та білої глини і вугля, або рослинних красок. Мешканці Огні-

стої Землі малюють лице червоною і чорною краскою, а довкола очий обводять круг із білої барви. Всьо то на думку дикунів дуже гарно і заслугує на похвалу.

На декотрих островах Великого Океану звичай малювати тіло, а особливо лице дуже розповсюджене.

Жінка бразилійського племені: Ботокуди.

ний. Не оден дикун, що уходить за найкрасшого парубка має одну половину лица помальовану цеглясто-червоною, а другу зеленою краскою. Там, де обі краски сходять ся, рисує він білу лінію, котру тягне здовж грудий і живота, а на право і на ліво від тої лінії

рисує по цілім тілі дивовижні узорі. Щож дивного, що співгорожани величають його красуном.

Знова у иншого заверниголови лица і брови намальовані білою краскою, наче вапном, у третього брови червоні, а на чолі чорне колесо і т. д.

У нас часом якийсь хлопчина-вітрогон намаже ся саджою, щоби удавати цигана чи чорта і сьмішити людей, а дикун трактує справу крашення лица цілком поважно він хоче бути красшим від других або перелякати ворога в часі бою.

Декотрі дикуни ще і нині вибираючи ся в похід так малюють своє тіло і лице, щоби виглядати, як найстрашнійше і нагнати на ворога страх вже самою появою.

Дикі народи знають ще оден спосіб прикрашувати своє тіло. Они наколюють своє лице, руки і ноги або надрізують і то в якісь узорі. Очевидно що на прорізах роблять ся ранки і виступає кров. Тоді втирають дикуни в ті рани різні краски, а по загоєню лишають ся на місци ран ріжнобарвні знаки, котрі вже ніколи не стирають ся.

Се очевидно справляє багато муки і терпінь, але дикун всьо готов знести, навіть найтяжші болі, аби лиш пишати ся перед своїми товаришами ріжнородностию красок і узорів на своїм тілі. І треба признати правду, що декотрі з дикунів дійсно дуже гарно помальовані. Які то фігури, рисунки і узорі не виписують они на своїй шкірі! Замітне те, що мужчини ні раз не уступають жінкам, а в декотрих племен пристрасть до всяких прикрас далеко більше розвинена у мушин, як у жінок.

Подивім ся якіж то ті прикраси? Лице мешканця

Алеутських островів¹⁾ ціле подрапане, а ріжнородні фігури на їх лиці і тілі представляють птиці, чотириножні звірята і рослини та суть виконані яскравими барвами. Фігури досить неправильні, але не мож сказати щоби були негарні. А знова жінки з острова Мадагаскар²⁾ виколують на своїх руках і грудях майже такі узори, як і вишивки на наших сорочках, а кругом шиї зроблений той взір на подобу обшивки. А дівчата з одного острова Полінезії³⁾ так зручно наколюють і запускають красками своє тіло, що шкіра виглядає, якби була покрита делікатною коронковою тканиною. Кількож то праці і терпінь коштує така прикраса! Але треба було в ім'я краси зносити ті болі, яких зазнавала в часі випалювання і виколювання узорів на шкірі. Особливо болючим є татуоване⁴⁾ уст, але і то перенесе кожда красуня, щоби потім товаришки не насмівалися, що у неї червоні уста. Мати червоний, значить ніяк непомальований рот — то для деяких дикунів правдива ганьба. Видко, що французка пословиця: „треба терпіти, щоби бути красним“, придумана не лиш для європейських пишних „краль“, але і для „диких красавиць“.

Визначні люди зпоміж диких племен, вожди чи начальники виписують на своїх лицях і цілим тілі дуже штудерні узори, щоби відрізнити ся від простої товпи. Як дивити ся на образ такого дикуну то здає ся, що

¹⁾ Алеутські острови тягнуться луком від Камчатки то є північно-східної Азії до Аляшки в північно-західній Америці.

²⁾ Мадагаскар — великий острів на схід від полудневої Африки.

³⁾ Полінезія — острови на схід від Австралії.

⁴⁾ Татуувати значить по їхньому видрапувати узори на шкірі.

то такий одяг на нїм, а то барвисті узори виколені на його шкірі.

Охота до прикрас і ріжнородних уборів показує ся у дикунів так сильно розвиненою, що они готові калічити своє лице на ріжні способи, щоби лиш подобати ся своїм односельчанам.

Не щадять они собі болю і калічать щоки, ніс, губи, зуби — щоби лише догодити моді та дивним понятям про красу. Одні обпилюють собі зуби і красять на жовту, синю чи зелену барву, другі продівають через ніс мідяне кільце, кавалок дерева або кости, а інші встромлюють в уха великі мідяні ковтки або деревляні кружки, похожі на затичку від бочки. Декотрі проколюють діри в щоках, на обох лицях по одній і вставляють там дорогий камінь, або блискучу бляшку. Інші знов пробивають кути уст і встромлюють туди пестрі пера папуги чи іншої якої птиці. Шкляні намиста, нашійники з ріжнородних мушель, дрібних кісточок і зубів, залізні і мідяні нараменники, кавалки яскравих тканин, ленти і ланцушки, ріжнобарвні пера птиць — все се скарби, які кождий дикун хоче мати, щоби надати собі принадний вигляд.

Не мало клопоту мають дикуни із своїми зачісками. Кожде плем'я і на се має свою моду. У них існує мода навіть на форму самої голови. Одному на приклад подобає ся голова подібна до редьки оберненої хвостом до гори, а другому така якби редьков в низ обернув і відповідно до вподоби мудрує дикун над тим як надати малим дітям бажану форму голови.

Звісно-ж, що голові малолітка можна надати таку, або іншу форму, як здавлювати її тїсними опасками і лещетками. Стиснена голова дитини росте неправильно, вироджує ся і вкінці приймає такий вигляд, який бажає надати її батько.

Але що іншого форма голови, а що іншого гарна зачіска. Многі дикуни чешуться так кумедно, мов би нарочно робили то на сьміх а не задля краси. Однак вони думають інакше. Декотрий джигун тра-

www.libtool.com.cn

Маорієць, мешканець Нової Зеландії.

тять на зачіску кілька днів, маже волосся глиною, або ляком, щоби лиш счудувати других незвичайною формою своїх уплетів. Він напр. обголить пук волосся, котре фарбує на червоно. Або закрасить волосся на яку небудь ярку краску а потім поскручує в довгі,

сторчачі і повигинані на всі сторони космики — наче огненні язики. Так на його погляд красно.

Але і наші міські красавиці збивають на голові волосє, якби копицю сїна, спинають його гребінцями і роговими шпильками та перевязують золотою стяжочкою, а індійська, або австралійська красуня встромлює в волосє яскраве піре з папуги, переплітає його намистом з ріжнобарвних мушель, чи то металевими обручами.

А що до нараменників і перстенїв, то дикуни певно перевисшили нас. Нї одна із наших дївчат, хоч як любить чепурити ся, не згодилаби ся носити тільки перстенїв і нараменників, як се роблять дикуни.

Оден знаний подорожник Лівінгстон, оповідає, що жінка начальника одного племені з полуднево Африки, мала по вісімнайцять спіжових обручїв, загрубшки на палець, на кождїй нозї, а крім того попри мідяні кільця під кождим колїном ще по широкому обручеви з слоневої кости над колїнами; а на лївїй і правїй руцї мала разом 27 обручїв і нараменників із спіжу і мїди. Крім того мала ще гарне намисто на шії і пояс із пацьорок, що обхоплював її стан.

Сим я цілком не хочу сказати, що кождий дикун все прибирає ся. Серед дикунїв дуже багато всякої бідноти, якїй не до строїв та прикрас. Але многі з них так дуже люблять прибирати ся, що старають ся придбати яку небудь прикрасу при кождїй нагодї не журячи ся про инші більше потрібні річи. Наведу для приміру слова подорожників: „Здавало ся, що мешканцї Огненної землї, пише оден з подорожуючих, не хотїли мати нічого крім того, що мали, і зі всіх річий, які ми їм показували, подобали ся їм лише скляннї пацьорки.“ „Хоч Австралїйцї — говорить другий очевидець — ходять так як і мешканцї полудневої

Африки, цілком голі, але тим більше дбають про всякі прикраси. Коли я дав одному з них кусень полотна, то він замість обслонити ся ним, подер на довгі паси — мов би стрічки і обвішав ними голову і шию.“

www.libtool.com.cn

Мешканці архіпелягу Бісмарка коло Австралії.

Говорячи про різнобарвні рисунки, які дикуни видрапують на своїй шкірі, не треба забувати на одну важну річ: що такі значки не робить ся лиш з самої охоти до прибираня ся. Дикуни розпадають ся на много малих племен і віддільних родів, котрі часто ворогу-

ють між собою. Щоби люди того самого племені могли легко пізнати своїх одноплемінників, зачали носити різні особливі знаки, клейма, при помочи котрих можна би було відрізнити членів одного племені від других. У кожного племені свої особливі клейма-відзнаки і дикуни носять їх з такою гордостію як урядник свій мундур, а капраль звідки на ковнірі.

ІХ. Одїж дикунів.

Треба відрізняти у дикунів ту одежу, до котрої вони самі додумали ся від тої, яку вони переняли від людий культурного сьвіта.

Многі і великі простори у всіх частях сьвіта, котрі 100—150 літ тому були майже незвісні для Европейців, нині заселені Німцями, Французами і Англичанами. Такі околиці, в які з трудом перебирали ся давнійше лише найвідважнійші подорожники, нині попере-тинані залізничним шляхом і належать до Европейців. Відвічні ліси і безмежні степи Північної і Полудневої Америки, пустині і дебри Африки, та Австралії, недоступні закутки Азії і численні острови розкидані по безмежних просторах Великого, Атлантийського і Індійського океану — були до недавна власністю ріж-жних диких народів, що жили тут в первіснім стані, далеко від осьвічених народів і цілком не цікавили ся тим, що діє ся за межами їх країн, або і не знали, що крім них та найблизших їм ворожих племен існують ще якісь люди. Тепер обставини значно змінили ся. Англійці, Німці, Французи, Італійці, Іспанці та Португальці, Голяндці і Росіяни продерли ся в царство дикунів, підбили їх землі і повводили інші порядки. Завзято боронили дикуни свій край перед навалою

чужозенців; але дивно булоб колиби нужденний ди-
кун, узброєний колом, копієм чи луком, переміг Евро-
пейця, що прийшов в його країну, узброєний пушками
шаблями та гарматами. По розпучливій нерівній борбі
піддалися нещасні дикуни і віддали ворогам свою
землю враз з всіми її багатствами.

Многі войовничі племена цілком вигинули в борбі
з Європейцями, а племена більше смиренні та безрадіні
поволи вигибали та і по нині вимирають побіджувані
на кождім кроці Європейцями.

Покірні дикі народи живучи побіч з своїми біль-
ше осьвітченими побідниками зачали перенимати від
своїх нових сусідів деякі привички — очевидно пере-
дівсім самі найпоганійші звички — п'яньство та п'яну
розпустну гульню. Однак рівночасно переняли дикуни
від Європейців і дещо більше користне, а іменно нав-
чилися ставити гарнійші і тревалійші дома та одя-
гатися подібно як Європейці. Африканські Негри, чор-
носкірі мешканці Австралії і островів Великого океану
та дикуни Індії часто одягаються так, як осілі там
європейські кольоністи.

Тепер можна стрітати Негра одітого в чорний
фрак, в циліндрі, цвікері, в рукавичках та ще і з па-
личкою в руці. Але звичайно одагаються вони в яку
небудь драну бязину, або в сорочку з яскравої ба-
вовняної матерії. Однак і такий одяг не можна ува-
жати властивою ношею дикунів, се вже переняте від
Європейців.

В щож одягався „дикий чоловік“? Яка його пи-
тома ноша?

Наперед треба повторити те, що вже було ска-
зане висше, що декотрі племена із горячих країв ходять
усе голі. Коли знаний подорожник Бекер звиджував

декотрі місцевости Африки, то всі дикуни, яких він надибає, були цілком нагі. То само писав і другий подорожник Лівінгстон. Дикі люди, котрих він стрічав цілком не журилися про одіж, а коли їх питали чи вони не встидаються ходити голи, то вони не розуміли, як може чоловік встидатися того, що він голий.

Так ходили і Австралійці, коли прибув до них звісний мореплавець Кук; вони не мали жадної одежі лише на шиї висіло намисто з гарних мушель (черепашок), а на бедрах висіли тороки з людського волосся.

Найбільше уживаною у них частию одежі є пояс з позавішуваними на ній прикрасами; пояс роблять з кавалка шкіри або якої небудь грубої матерії, або плетуть та крутять з трави або кінського чи то і людського волосся — немов посторонок і обвішують великими мушлями, пестрими шматками та нанизаними на шнурок камінними і деревляними пацьорками. Деколи причіпають до пояса як прикрасу кусень шкіри або і хвіст з якогось звіряти. Замість пояса носять часто перевязку на животі, або коротку запаску.

Такі запаски роблять з різного матеріалу; одні прикриваються по prostu великим та міцним листом пальми або банана, інші плетуть з шувару і шерсти, а ті, що навчилися вже виробляти тканини, із грубої вовняної чи бавовняної матерії.

Ииші дикі люди одівають щось на подобу коротких спідниць зроблених з рогожки, сплетеної з трави або тоненького lika. Декотрі знову носять сорочки і то не прості, а зроблені з кори.

В декотрих краях прим. в лісах Бразилії росте особливе дерево, з котрого кори роблять сорочки. Таке „сорочкове дерево“ має дуже мягку і тонку але при тім міцну і елястичну кору. Дикун відрубає пень

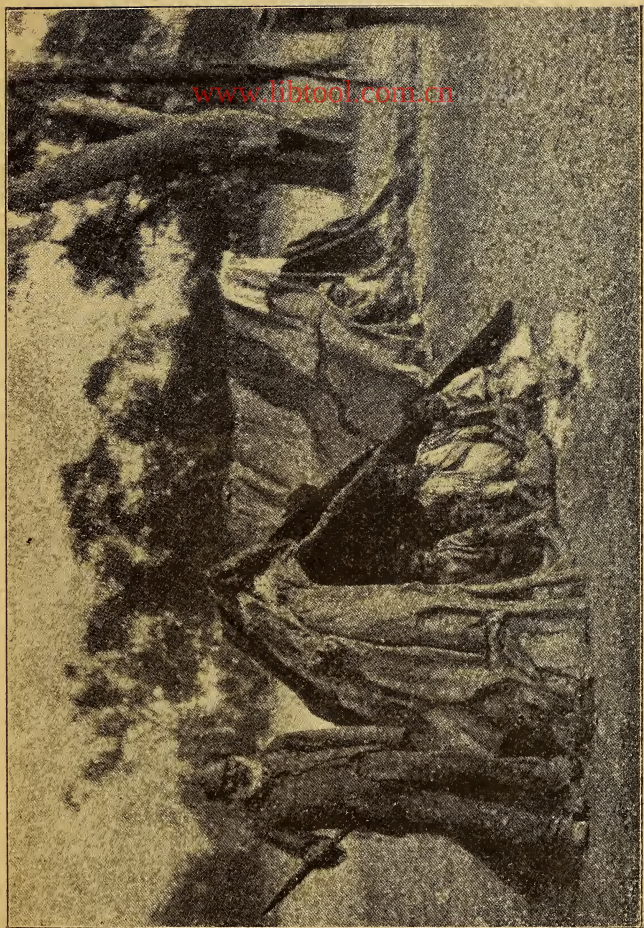
Пара Кафрів перед своєю домівкою.

такого дерева і зсуне з него кору, якби одностайну трубу, потім розібе і розмочить ту кору до м'ягка, проріже діри на руки — тай сорочка готова.

Дикуни горячого підсоня носять часом на собі і шкіри убитих звірів. Найчастіше се шкіра льва, тигра, леопарда або пантери. Таку одєжу властиво і не можна називати одєжою. Накидаючи на плече шкіру тигра чи льва дикуни і не думає накривати свою наготу, лише хвалити ся своєю відвагою і зручністю в ловах на тих диких звірів. Хибаж то жарти справити ся з тигром чи пантерою? Тому то і одіває дикуни з гордостію шкіру хижого звіряти, щоби всі знали, що він убив того лютого і кровожадного хижака.

Цілком інакше дїє ся в зимних країнах. Звірячі шкіри служать тут за правдиву одєжу, бож годі ходити голишем підчас тріскучих морозів. Теплі кожухи північних звірів хоронять і людей від студени. Убивши медведя, вовка чи північного оленя (рена), здирає з него шкіру і окутує ся нею від ніг до голови. Із великої шкіри не штука зшити який такий кожух. Прорізати отвори на руки і пришити рукави — тай шуба готова. Так і роблять Ескімоси, мешканці далекої півночі. Інші знову шиють із кожуха куртки і штани, а також шапки і обув.

Коли ми говорили про первісних людей камінної доби, то згадували і про те, що люди одягали ся в звірячі шкіри. Нічого і казати, що одєжа того часу не могла і не доховала ся дотепер, бож камінний вік був в Європі много тисяч літ тому назад, а через такий час жадна одєжа не заховала би ся. А все таки ми маємо право твердити, що в ті давні часи ходили мешканці Європи в звірячих шкірах. Так одягають ся дикуни, мешканці зимних країв, таку ношу мали певно і наші давні предки.

Хата Маорійця в Новій Зеландії.

Ми бачили також, що мешканці горячих околиць цілком не носять одежі, або носять на тілі яку небудь прикрасу. Виходить, що і первісні люди горячих країв не одягали ся. З разу завішував собі він на шию або в поясі шнурок з прикрасами. Потім замість пояса запинав ся запаскою, а запаску заступила пізнійше спідниця. Так само з заслони зробленої з деревної кори, або личаної рогожі повсталала сорочка. Навчивши ся плести рогожі з трави та шувару зробив чоловік перший крок до того, щоби навчити ся ткати сукно та полотно.

З початку такі тканини були прості і грубі, а потім стали вирабляти їх чимраз ліпше. Ми, дивлячи ся на тоненьке полотно, або вовняну матерію і не подумавши і не дамо здає ся віри, що вирабляти полотна придумали наші далекі предки-дикуни, котрі перед тим вміли лише плести рогожі та плетінки.

Х. Зброя і господарські знаряди дикунів.

Деякі дикі народи доперва тепер переживають „камінну добу“; у них нема інших знарядів окрім кремінних, кістяних та рогових.

Знаряди Ескімосів, яких они вживають до полювання на звірів і риболовлі цілком похоті на знаряди людей з камінної доби. Таксамо преріжне домашнє начине і прикраси, які Ескімоси вирабляють із костий і зубів тюленів, моржів і китів дуже нагадують нам вироби первісного чоловіка. То само можна би сказати про вироби австралійських та африканських дикунів.

До виробу своїх знарядів бере дикун всьо, що лиш трохи надає ся до тої ціли: черепки великих муршель, відламки костий, зуби великих звірів і риб. Розлупавши більший кавалок кременя на тонкі плити

з острими краями, він робить з них ножі, скрібачки, наконечники до копій і стріл. Острий кусник кременя робить дикунови не одну прислугу; передовсім служить він за ніж, котрим можна розпороти і здирати шкіру з убитого звіряти, острим кінцем можна пробити дірку а навіть провертїти кість; отже може він служити за шило, долото, і сверлик. Відлупки кременя прикріплені до патики служать за копіє або стрілу і не один дикуна має багато таких стріл. Зрештою наконечники до стріл і копій робить ся не лишень з кременя, але також з звірячих зубів і кости. Ножі і скрібачки роблять часто свою службу без ручок, але часом прикріплюють до них держальна і то непрості а різблені.

Камінь і дручок мають для дикого чоловіка велику ціну. До гарно вигладженого каменя прикріплює ся держак — і є готовий топір або молоток. Особливо багато труда коштує дикуна прикріплене камінного топора до топорища.

Для нас, привикших до добрих залізних топорів, ся справа не трудна, але не так для дикунів. Бразилійський Індіанин згинає галузу в ключку і там прив'язує острый камінь — тай має сокиру. Ескімо або мешканець Полінезії прив'язує ременем або ликом. Індіанин з Північної Америки бере на топорище дручок грубший з одного кінця і вбиває в него острый камінь — і топір готовий. Часом вбивають они камінь в ростуче деревце, а коли рана на деревци закипить і камінь міцно заросте — зрубують або ломлять деревину разом з врослим вістрем і одержують топір.

Всі ті топори різнять ся від наших не лише тим, що вони камінні а не залізні; дикуна прикріплює держак до плитки, а ми власне противно: набиваємо сокиру на топорище, а не топорище на сокиру. Так роблять і ті дикуни, що навчили ся вертїти камінь.

Топором послугує ся дикий чоловік не лишень дома, але на ловах і на війні. Не диво, що вони ідуть до бою з топорами; часом кидають ся на ворога лише з суковоатою ломакою.

Не одно дивне у тих дикунів!... У нас на примір лук і праща — діточі забавки, а у Індіан і дикунів з островів Великого океану — найліпше оружие, котрим они знаменито оруднують підчас ловів і борби.

Або візьмім рільничі знаряди дикунів; в порівнянню з нашими, видають ся они дуже нескладними і непригідними. Але щож тут дивного. Нині дикуни знаходять ся майже на такім степені розвою, як люди камінної доби, тому і знаряди їх такі, яких вживав наш далекий предок — первісний чоловік.

Господарські знаряди і хатна посуда уліпшує ся поступенно. То, що тепер майстерно вироблює ся, давно, або не було цілком знане, або було грубе і незугарне. Та не лиш се. Можна доказати, як поодинокі знаряди не лише розвивали і уліпшували ся, але як змінiali ся на цілком нові. Так із простої сохи повстав плуг, а із наконечника копія меч і шпада.

Австралієць все носить з собою заострену палку; при помочи тої палки випорпує з землі їдоме коріне.

Бушмени вживають до тої ціли дручка з прикріпленою костию, а Індіанин прикріплює до палки оленячу лопатку або шкаралупу черепахи — і такий знаряд служить йому за мотику і лопату. Вкінці многі дикуни уживають до копаня землі дручка з заостреним суком на кінці. З такої то сапи чи мотики повстав протягом віків плуг.

Мешканці Швеції обробляли в давнину свої поля при помочи грубого смерекового кола з заостреним суком, а народні перекази Шведів пояснюють, як така

сапа перемінила ся в плуг. Деревляну мотику робили щораз більшу і тяжшу і зачали волочити її по землі та в сей спосіб виорювали борозду. Потім зачали робити таку мотику з двома кінцями, за оден ніби задишель люди тягнули, а другим кермували і притискали, як плугатор чепігами. Потім той сук, що поров землю, зачали оковувати зелізом, а вкінці замість людий зачали запрягати волів і коний.

Таксамо первісний топір з грубо оббитого каменя, змінив ся з часом на топір шліфований, а потім заняв його місце топір із бронзу. З бронзового топора повстали — виробили ся різні роди знарядів і оружа: сокира, палаш і шабля. А знову наконечники копій дали початок списам, кинжалам, мечам і шпадам.

Таксамо хатна обстановка, глиняне і деревляне начинє, рибацькі прилади і прикраси змінювали і улїпшували ся протягом часу.

ХІ. Пожива диких людий.

Знана річ, що чоловік таке сотворіне, котре всьо їсть. Ріжне мясо і риба, яйця, молоко, хлїб, горох, бульба, овочі, ярини — всьо то пожива чоловіка. Але дикуни їдять багато такого, чого ми і до рота не возьмемо. Хтож з нас їв би комахи? А для многих дикунів се дуже лакома страва.

Для Індіянина товсті терміти (білі великі мурашки) — предобра їда, а обридливі на наш погляд грубі гусениці жука суть для них правдивими ласощами. Також їдять і саранчу; збирають її цілими купами, сушать і ховають на „передновок“, коли не можуть роздобути більше смачної поживи.

Бушмени їдять мурашки з великим вдоволенням, а дикун бразилійських лісів Ботукуд встромлює прут одним кінцем в муравлиско, а другий бере в рот і чекає доки мурашки не повлазять йому просто до горла.

Австралієць бродить цілими днями по своїх непри-вітливих пустинях і збирає наїкомих, черваків і слимаків — аби лиш чим небудь заспокоїти докучливий голод. Дикун із безплідних скалистих гір Північної Америки витягає костуром з нори ящірку, або вбиває каменем гадюку — і пожирає свою добичу без найменшого обридження.

Змії, жаби і черепахи суть смачною стравою для многих чорноскірих мешканців Африки. Мешканець Огнистої землі цілими годинами вештає ся по пустих берегах своєї негостинної вітчизни і збирає викинені морем слимаки.

Словом — кожде плем'я живить ся тим, що Бог дасть, і не перебирає в поживі. Поневолі будеш невибагливий, як нема що їсти. Добре як дикун жиє в такій околиці, де природа сама, так сказати-б, всьо під ніс йому встромить; добре як він жиє серед буйних лісів, переповнених всякою дичиною і ріжнородними плодами земними, коли близько знаходять ся озера і ріки, що аж кишать від риби. Тоді на його услуги: мясо чотириногих і пірнатих звірів, пташині яйця, дикі плоди і овочі, коріне і бульви, ягоди, оріхи а навіть мід диких пчіл. Колиж то, бачите, не багато на Божім світі таких молоком і медом текучих країв. От чому многим дикунам приходить ся їсти всяку погань, аби лиш не вмерти з голоду.

Мясо з найріжнородніших животин, їдome коріне і инше їсть дикун сире, однак з того не виходить, що-

би він цілком не умів приготовляти собі страв. М'ясо на приклад припікає він часом або сушить та вудить, щоби переховати на довший час.

Індіанин на примір приговляє великі запаси сушеного м'яса. В тій цілі крає він цілого буйвола на дрібні кавалочки і сушить на сонці, а Африканець крає м'ясо на тонкі, а довгі пасочки і сушить на розпаленім каміню. Трохи інакше поступають мешканці Бразилії. Вони плетуть з прутя ліску і завішують на чотирох стовпах, та накладають на ту плетінку кусні м'яса або рибу, а під сподом розкладають огонь; в той спосіб м'ясо не лише сушить ся, але і вудить ся.

Так приладжують дикуни м'ясо на запас, а коли треба їм приладити м'ясо на обід чи на вечеру, а не до переховання, то вони печуть його в горячій попелі, на розпеченім каміню або на рожні. Тут власне можна пізнати, як дуже різниться штука кухарська дикунів від нашої.

Пікаво подивити ся, як Патагонці — так називає ся одно дике плем'я з Полудневої Америки — приладжують собі на обід цілого струся. Витягають вони із струся воле і накладають там каміня розпаленого до червоности, так само на всіх м'ясистих частях сего великанського птаха роблять надрізи і напихають горячим камінем; так начиненого струся зав'язують як мішок шкірою, стягнутою з ніг і загібають цілого в горячий попіл. По двох-трох годинах печення вже готова; винимають її з попелу, ділять на часті і їдять. Щось подібного придумали і дикуни Австралії та декотрих островів Великого Океану, ріжниця лише в тім, що до печення страв мають вони особні печі. Хоч по правді то не є жадні печі лиш прості ями виложені камінем. В ямі кладуть огонь, а як огонь вже вигорів,

згрібають попіл в оден кутик, а в яму на розпалене каміне кладуть рибу, коріне і овочі, а навіть цілі великі звірята. Коли звіря дуже велике напихають його горячим камінем, щоби ліпше пропекло ся. Відтак засипають яму горячим попелом і чекають, аж обід спече ся гарненько.

Спечи масо далеко легше чим зварити, тому що до вареня треба мати яку небудь посуду — горнець чи котел. Та не всяку посуду мож приставити до огня, хочби хтів в ній лиш воду варити; деревляна посуда до того не надає ся, бо згорить скорше ніж закипить в ній вода. Лишає ся хіба глиняна посуда. Алеж в тім ціла біда, що декотрі дикуни — хочби Австралійці, Бушмени, Огнеземельці і др. цілком не знали глиняної посуду тоді, як відкрили їх Європейці, а декотрі і до нині не мають понятя про глиняне начинє.

Виходить, що і в сім згляді подібні декотрі нинішні дикуни до наших прастарих предків. Щоби рішити, в який спосіб наші дикі пращурі варили собі їжу, яке мали начинє і як впали на думку вирабляти начинє з глини — треба знов приглянути ся на хазяйство нинішного дикуна.

Бушмен бере шкаралупу струсиного яйця і она служить йому за збан і за горнець; дикун з островів Великого Океану вживає до тої ціли лупину великих, кокосових оріхів; червоноскірі Африканці хіснуть ся пустими тиквами і посудою з соломи, шувару і лика. Такі плетені миски, горшки і коновки зроблені так старанно, що можна переховувати в них вигідно воду молоко і ріжні напої. Індіяни видовбують ведра, миски, горшки і горнятка із дерева, а Австралійці май-

струють собі чаші із малпятих а навіть людських черепів, заливаючи отвори смолою.

Крім того майже всі дикуни уживають як посуду панцира з черепах і великі мушлі, або роблять фляшки і бордюги із шкіри різних малих і великих звірів.

Видно, що посуда дикунів все таки досить різнородна. Алеж чи можна зварити в такій посуді мясо чи юшку?

Показує ся, що можна, але не треба при тім ставити деревляне або плетене начинє в огонь лише брати ся на інші способи.

Можна наприклад наповнити шкаралупу кокосового оріха водою і положити її не в огонь, а в гарячий попіл; шкаралупа не згорить, а вода загіє ся, хоч і не дуже сильно. Можна також налити холодної води в деревляний чи плетений горщик, накласти туди куси сирого мяса чи рибу, а потім накидати в воду розпаленого каменя, вода зачне кипіти, а по якімсь часі і страва буде готова.

Так власне роблять ті дикуни, що ще не знають глиняної посуду, так робили може і люди камінної доби.

Замітне те, що декотрі дикуни варять собі їду навіть в ямах. Ассінабони, індійське плем'я з Північної Америки, викопують в землі ямку, вистеляють звірячою шкірою, щоби вода не всякала в землю, наливають води і кидають розпалене каміне тай варять в тім окропі мясо. Се плем'я і назву свою дістало від способу варення страви, бо Ассінабони — значить „каміновари“.

Мабуть ніхто не стане сперечати ся, що вичислені способи варення не зовсім зручні. Тому декотрі дикі пле-

мена обмазують свої горшки та миски з тикви глиною, а інші виліплюють нею свої плетінки із середини.

Можна припускати, що первісний чоловік в сей спосіб додумав ся робити глиняну посуду. Зразу довбав дупло в дереві чи плівці прута щось на подобу кобілки, потім виліплював з середини глиною. Дерево чи плетінка згоріла, а глиняна середина тверділа і випалювала ся тай так повставав глиняний горнець, ще і був на нім рисунок, відтиск згорівшої плетінки.

Потім пробував первісний чоловік ліпити глиняне начинє з вільної руки, без деревляних форм та пруткових кошиків. Колиж придумали гончарське колесо, то люди почали вирабляти глиняну посуду чимраз ліпше.

А в міру того, як розвивали і розповсюджували ся гончарські вироби, уліпшувала ся і штука вареня страв.

ХІІ. Людоїди.

Коли була бесіда про поживу дикунів, то до річи буде сказати дещо про людоїдів. Так називають ся такі дикі племена, котрі їдять людське мясо.

І тепер навіть суть ще людоїди по різних закутках земної кулі, а давнійше сто-двіста літ тому було їх без порівняня більше. Звичай їсти людське мясо був у різних племен Африки, Австралії і Америки і держить ся декуди по нинішній день. Якжеж повстав сей нелюдський звичай? Нам, очевидно, трудно поняти як люди можуть їсти людей, але не забуваймо, що житеві обставини і понятя дикунів цілком не такі, як у нас.

Значить, що немислиме для нас — то може бути для них цілком звичайним і на відворот: то, що звичайне у нас, для дикуна цілком чуже.

Ми знаємо, що між дикунами панує вічна ворожнеча; кождий маленький народець вважає своїх сусідів чужинцями, не відносить ся до них прихильно і при кожній нагоді шукає собі з ними зачіпки, зачинає спори і виповідає війну. Звісна річ, що безнастанні спори та війни роблять людей лютими та жорстокими.

Вороги не обходять ся з собою як люди, а стають подібними до диких звірів, готових кожної хвилини напасти на себе та розшарпати на кусні.

Щож дивного, що серед таких відносин дикуни одного племені полюють на членів іншого ворожого племені, як на диких звірів. Для Африканця кождий чужосторонець цілком не такий чоловік, як і він, а скорше дикий звір, в якого він стріляє з такою самою приємністю, як в вовка чи тигра; а коли дикун до того голодний і не має під рукою іншої добичі, то він і не від того, щоби свого убитого ворога зісти.

Так отже ворожнеча і недостаток поживи зроджує людодїство і замінює декотрих дикунів в людодїдів. З часом привичка до поживи з людського мяса зміцняє ся і стає звичайною річю, на стільки звичайною, як їдженє мяса звірів, чи. овочів ростин.

Впрочім не сам голод змушує дикуна до людодїства. Коли їх питали чому так роблять, одержували майже ту саму відповідь: Пожива з людського мяса збільшає силу і додає відваги.

Відповідь — на нашу думку — не мудра, але дикун толкує її на свій лад. Він думає, що пожираючи мясо

ворога і випиваючи його кров, він з'їдає і його душу, а тим самим і всі прикмети з'їденого чоловіка.

Та і на тім не кінець. Дикун думає, що душа убитого чоловіка зачне мстити ся на нїм; буде являти ся йому в снах, буде мучити і переслідувати на кождім кроці, перешкаджати на війні і ловах та в домашнім хазяйстві. Щоби отже цілком знищити свого ворога, з'їдає дикун його мясо, думаючи, що тим способом душа убитого зіллє ся цілком з його душею і стане нешкідливою.

Трудно уявити собі більше відражаючий вид, як пированє людодів. Пир уладжує ся звичайно по удачнім походї на сусідів. Побідники притягають в свою оселю кілька плінників, звязаних за руки і ноги. Войовники збирають ся на майданї, а по серединї розпалюють великий костир.

Невільників кладуть на землю недалеко від костра. Потім дикуни беруть ся за руки і пускають ся в танець. З кожною хвилию танець стає більше бішений. Дикуни крутять ся кругом костра наче шалені і роздирають воздух нелюдським криком, свистом та ревом. Се їх побідний танець і співи.

В тім вискакує кількох з товпи і ударами топорів убивають увязнених. Тодї розярена товпа людодів зачинає кривавий пир. Розрубують убитих на куснї, їдять їх мясо і пють кров, а над серцем то так і рвуть ся.

Або візьмїм звичаї дикого племені Марімо із Полудневої Африки. До стовпа привязують побідженого в бою чи то зловленого де нечаяно ворога-сусїда. Товпа дикунів розложила ся кругом нещасного; она ворухить ся, піднімає в гору руки і бурмоче щось —

Дикуни приносят в жертву людей.

наче молитись. Потім убивають нещасного в'язня. Кров і мозок його збирають і палять, а попіл розсівають по поли; решту тіла розпайовують та пожирають.

В дійсності се вже не обід людодів, а жертва. Убитий чоловік — се жертва, яку приносять якомусь невідомому божеству.

Отже людодство іде нераз рука в руку з приношенем жертв, в якім приносить ся в жертву не звіря, а чоловіка; дикун очевидно думає, що така жертва особливо подобає ся божеству.

Звичай приносити в жертву людей існував у многих старинних народів. І так ще недавно існував такий звичай у Кондів, що мешкають в Індії. Ось як описує оден очевидець жорстокі звичаї Кондів: „В землю вбивали грубий стовп і привязували до него жертву-чоловіка в сидячій поставі; його помазували маслом і „куркумою“ (жовтою фарбою), прибирали цвітами і поклонялися йому протягом цілого дня. В ночі виводили кругом жертви співи і ігрища. Так було через дві доби, а на третій день давали прив'язаному напитися молока, а найстарший жрець молив богиню, щоби она зіслала благословення своєму народови, плодючість полям, здоров'я людям, худобі і домашній птиці, та успіхи в усіх ділах населення. Після тої церемонії вели жертву в гушавину і зарубували топором; щоби призначений на смерть мученик не опирав ся, ломили йому кости в руках і ногах, або поїли дурманом. Товпа слідила за всім, а потім товпили ся, щоби кожному припав хоч кусочок жертви“.

Про жорстокі обряди дикунів розказували ми нарочно, щоби показати, що звичай їсти людське м'ясо походить нераз не з кровожадності. В таких случаях

убиває дикун не ворога, а близького чоловіка і зїдає його без чутя злоби або мести, а тому, що надїєся ублагати своїх богів і випросити лїпшу долю для цілого народу. Ще менше можна винуватити дикуна, коли він їсть тіло убитого в бою друга, в тій вірі, що душа помершого зіллєся з його власною душею і знову зачне жити. Бож бувають і такі роди людодїства.

Мерзкими і обридливими мусять видавати ся нам людодїди — все одно чим би они не руководили ся уживаючи людського мяса як їду. Але не забувайте, що они дикуни, а дикун усе нещасний невіжа-нуждар. І з причини його нетямучости много приходить ся прощати йому.

ХІІІ. Як дикуни добувають огонь ?

Огонь має для чоловіка велике значінє; його помінь осьвічує нічну темряву, а тепло огріває тіло підчас непогоди; при його помочи приготовляємо їду. Очевидно-ж, що печи і варити навчили ся люди аж тоді, коли вміли вже добувати і піддержувати огонь.

Чоловік не лише користує ся огнем, але і вміє добути його, розярити, піддержувати і загасити після потреби.

Немає здає ся на землі нї одного племені, котре не зналоби огня. Кажемо „здає ся“, бо оден подорожник оповідає, що він надібав таке племя. Се було в 1841 р., коли він враз з товаришами причалив до берега одного з островів на Великім Океані. „Мешканці того острова — пише подорожник — гарні, добре збудовані, добродушної вдачі і дуже охочі вимінювати ріжні

річи. У них не можна було знайти слідів огня, головень, вугля, попелу; они їли всьо сире. Іскри при кресаню огня і дим з цигар приводили їх в такий страх, як гуркіт грому, або гук вистрілу“.

Якжеж дикуни добувають огонь? У нас є сірники, при помочи котрих можемо і свічку запалити і затопити в печи. А дикуни сірників не мають, щож вони роблять?

Бушмен бере сухе поліно, опирає одним кінцем в груди, а другим в землю і тре з цілої сили другим сухим поліном. За кілька хвиль сухе поліно від тертя загіває ся, а потім запалює ся.

Австралієць вишукує спорохнявілу колоду і доти тре палкою, доки не запалить ся підложена суха трава.

Се найпростіші способи добування огня. Так певно добували огонь і люди давної минувшини. З часом добували огонь трохи інакше. Спосіб лишив ся той сам — терте, лише прилади змінили ся.

Між тими приладами перше місце займає сверлик до добування огня, чи як його звуть „деревяне огниво“. От таке то огниво знайдеш у всіх диких народів, лише що не всі однаково його роблять.

Огниво Австралійців складає ся з дощинки і патичка, зробленого з твердого і сухого дерева. В дощинці зроблена ямка, в котрій доти крутить патичком, доки дошка не розпече ся та не посиплять ся іскри.

Крутити деревляний сверлик можна також при помочи навиненого ремня.

Мешканець Алеутських островів притискає сверлик до дощечки зубами що має сили і рівночасно крутить його руками при помочи навиненого ремня. Чим скорше вертіти сверликом, тим скорше дошка задимить ся.

Ще ліпше огниво мають Ескімоси. Сверлик вводить ся в рух при помочи лука з тятивою, котрий заступає ремінець. Ескімос натискає сверлик з верху дощинкою, котру держить в лівій руці, а правою тягне лук в зад і в перед і вправляє сверлик в рух. Коли зачне добувати ся дим і повставати іскри треба приложити кусень порохна, або іншого легко запального матеріалу — і загорить полумя.

Огонь добуває ся також при помочи кресала. Кількадесять літ тому і у нас уживали таких кресал; ударами кусня кременя о сталь викресувало ся іскри і запалювало ними „чир“ — суху губку.

Кресала знаходять ся в декотрих стародавніх могилах-курганах. Видно отже, що декотрі первісні люди уміли добувати огонь не лише при помочи деревляного огнива, але і кресалом.

Від коли існує земля, існує і огонь. Блискавка ударяє в дерево і запалює його; огнедишні гори — вулкани викидають цілі маси огняної ляви, котра спливаючи, чи радше спадаючи на збіча гори запалює цілі ліси; вкінці із деяких земних щілин добувають ся гази, котрі на воздусі загоряють полумінію.

Так буває не раз тепер, так було по всі віки, навіть тоді, коли чоловіка не було ще на землі. Та з того не виходить, що і чоловік відразу знав добувати огонь. Мабуть много часу минуло, доки люди додумали ся розводити огнище, щоби погріти ся в часі зимна та зварити страву.

Але от що цікаве: чи користували ся люди тим огнем, що дає сама природа? Навряд. Огонь від грому, з вулканів і запальні гази — явища досить рідкі; таким огнем не запоможеш ся в кождо пору і всюди. Тому довело ся людям придумати власні способи до-

добування огня. Хто і коли видумав той спосіб — не знати. Старинний китайський переказ оповідає, будь-тоби оден із мудрців увидів на дереві птицю, котра доти довбала дзюбом сучок, доки він не запалив ся; тоді мудрець придумав деревляне огниво, котре з того часу стало служити всім людям. Однак то лише повір-байка.

Звісне лиш одно: що люди старо-камінної доби вміли вже добувати огонь при помочи дерева, або кременя.

Значить, що китайський мудрець ні при чім і нема йому за що дякувати. А як належить ся кому яка дяка за то, то хіба нашим прабатькам або праматерям з камінної доби. Дуже можливо, що власне жінки, видумали ліпити глиняну посуду і добувати огонь, бо они завідували хазяйством в своїх печерах, а мушчини бродили цілими днями по лісах шукаючи за добичю. Однак річ певна, що огонь, котрий повстає в наслідок тертя, відкрили наші прабатьки чи праматері цілком случайно і заслугою їх може бути лише то, що они навчили ся добувати огонь коли схочуть і використовувати в різних потребах.

З М І С Т.

	Стор.
I. »Дикий« чоловік	3
II. Про прастарі часи	9
III. Печерний чоловік	14
IV. Камінний вік	21
V. Люди бронзової і залізної доби	28
VI. Будівлі на палях	34
VII. Оселі і будівлі у сучасних дикунів	41
VIII. Як дикі люди прикрашують ся?	48
IX. Одїж дикунів	56
X. Зброя і господарські знаряди дикунів	62
XI. Пожива диких людей	65
XII. Людоїди	70
XIII. Як дикуни добувають огонь?	75

Члени товариства „Просьвіта“ одержали в 1912 р. такі книжки:

К.

1. Календар „Просьвіти“ на 1912 р. ч. 363. за місяці січень, лютий і март) ціна 1.—
2. З подорожі по Швейцарії. Написав Микола Творидло, ч. 364 (за місяці цвітень, май і червень) ціна 0:50
3. З життя первісного чоловіка і сучасних дикунів В. Лункевича. ч. 365. (за липень, серпень і вересень) ціна 0:50

Разом К. 2:00

Сю книжочку висиласмо лише тим членам, котрі заплатили вкладку за 1912 р. Ті члени дістануть і дальші книжочки, які появлять ся ще до кінця сего року, а єсли поспішать в час з заплаченням вкладки на сліду-ючий рік то з початком січня одержать великий ілю-стрований календар на 1913 рік, який вже друкуєть ся.

Канцелярия Товариства „Просьвіта“
у Львові.

Купуйте і читайте ще отсі книжки:

с.

Серед вічних снігів і ледів В. Лункевича	40
Про землю, сонце і звізди І. Раковського	50
Поміж землею а небом М. Чайковського	20
Відки взяли ся наші домашні звірята і рослини В.
Лункевича	30

Усі ті книжки можна дістати в канцелярії „Про-сьвіт“ у Львові або в книгарнях.

Вже вийшла друком і продаєть ся

І. Кулішера:

НАУКА ПРО НАРОДНЕ ГОСПОДАРСТВО

в перекладі *Миколи Залізняка.*

Наука про народне господарство досліджує ту сторону життя, яка є підставою і головною умовою культурного розвитку народів. Тому кождий свідомий горожанин, будь він рільник, робітник, урядник, святик або т. п. мусить хоч трохи бути обізнаним з сею наукою, бо інакше він не потрафить як слід розуміти й виконувати своїх горожанських обов'язків.

В нашій мові є вже кілька книжок про народне господарство, але одні з них не вичерпують цілої науки про народне господарство, а другі — хоч і дають цілість — та зате написані так тяжко, що зрозуміти їх зможуть вже добре підготовані читачі. Не було отже у нас ще такої книжки, яка в приступний спосіб знайомилаби читачів з цілою наукою про народне господарство і тому товариство „Просвіта“ видало отсю книжку. Книга перша „Науки про народне господарство“ обнімає науку про продукцію, числить 134 сторін друку і коштує всего 1 К. а в оправі в полотно 1 К. 60 сот. без пересилки, на яку треба долучити 20 сот.

Замовляти в канцелярії товариства „Просвіта“ у Львові, Ринок 10.

== Вписуйте ся громадно ==
в члени товариства „Просьвіта“!

Цілю товариства „Просьвіта“ є: „**просьвіта і піднесенє добробиту руського народа**“ (§. 1.).

Звичайні члени Товариства „Просьвіта“ мають крім звичайних членських прав також право: „**діставати безплатно по одному примірникови книжок популярних, видаваних товариством по часі вступлення члена до товариства**“ (§. 9 д.).

Обовязком звичайного члена є:

- а) „**Платити 4 корони річно. Селяни і міщани платять річно 2 корони**“.
- б) „**Причиняти ся відповідною працею до спільної ціли товариства**“.
- в) „**Лідчиняти ся в справах товариства тогож рішенням**“ (§. 12.).

Члени „Просьвіти“ одержують кожного року великий ілюстрований календар і кілька книжочок, а члени, котрі обезпечають ся в „Дністрі“ мають ще й ту користь, що одержують 4% опу-сту від щорічної асекураційної премії.

Вписувати ся в члени „Просьвіти“ треба через канцелярию філії „Просьвіти“ дотичного округу, а коли нема філії, то просто через **Канцелярию тов-а „Просьвіти“ у Львові** ринок ч. 10.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 066822799

www.libtool.com.cn